

**JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BUNGE LA TANZANIA**

KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA HESABU ZA SERIKALI (PAC)

**TAARIFA YA KAMATI KUHUSU RIPOTI ZA MDHIBITI NA MKAGUZI MKUU WA
HESABU ZA SERIKALI KWA HESABU ZILIZOKAGULIWA ZA SERIKALI KUU,
MASHIRIKA YA UMMA NA KAGUZI ZA UFANISI KWA MWAKA
WA FEDHA ULIOISHIA TAREHE 30 JUNI, 2021**

Idara ya Kamati za Bunge

S.L.P. 941

DODOMA

02 NOVEMBA, 2022

IKISIRI

Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Hesabu za Serikali (PAC) ina dhima kubwa kwa mujibu wa Kanuni za Kudumu za Bunge Toleo la Juni, 2020 kushughulikia maeneo yenye matumizi mabaya ya fedha za umma katika Wizara, Idara, Wakala na Mashirika ya Umma. PAC imekuwa ikitekeleza wajibu wake huo kwa kupitia na kuchambua Taarifa za Ukaguzi za Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali (CAG).

Katika Taarifa hii, Kamati imebainisha maeneo kadhaa ambayo taarifa za CAG zimebainisha uwepo wa changamoto za matumizi mabaya ya fedha za umma. Maeneo hayo ni pamoja na Serikali kupata hasara ya **Sh. Bilioni 68.73** ambayo ni riba iliyosababishwa na Wakala wa Barabara (TANROADS) kuchelewa kuwalipa wakandarasi. Aidha, Taarifa ya Kamati imebainisha hasara inayotokana na kutokuwepo kwa thamani ya fedha kutokana na kusimama kwa mradi wa ujenzi wa vihenge unaotekelezwa na Wakala wa Taifa wa Hifadhi ya Chakula (NFRA) ambapo mkandarasi ameshalipwa **Dola za Marekani Milioni 33.4**. Mapungufu hayo kwa kiasi kikubwa yamesababishwa na dosari katika usimamizi wa mikataba.

Kwa upande wa Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA), Kamati imefanya uchambuzi wa kina kuhusu hali ya ukusanyaji wa mapato ukilinganisha na makadirio ambapo kwa mwaka wa fedha unaoishia tarehe 30 Juni, 2021, kulikuwa na nakisi ya ukusanyaji wa mapato ya kiasi cha **Sh. 2,811,461,204,503**. Kiasi halisi kilichokusanywa kwa upande wa Tanzania Bara na Zanzibar kilikuwa ni **Sh. 17,897,859,464,498** ukilinganisha na makadirio ya kiasi cha **Sh. 20,709,320,669,001** ambayo ni sawa na **-(14%)** ya makadirio ya makusanyo. Nakisi hiyo imechangiwa na changamoto mbalimbali ikiwemo kutoshughulikiwa ipasavyo kwa madeni ya kodi pamoja na uwepo wa mashauri ya kodi ambayo hayajatolewa uamuzi katika vyombo vya Sheria kama Mahakama, Bodi ya Rufaa za Kodi (TRAB) na Baraza la Rufaa za Kodi (TRAT).

Eneo lingine ambalo taarifa ya Kamati imefafanua kwa kina inahusu malipo ya kiasi cha **Dola za Marekani Milioni 153.43** yaliyofanywa na TANESCO kwa Kampuni ya Symbion kutokana na kuvunjwa kwa mkataba. Taarifa imebainisha kuwa, hasara hii ambayo Serikali imeingia inatokana na mapungufu katika makubaliano yaliyofikiwa kati ya TANESCO na Symbion pamoja na kutofanyika kwa upembuzi wa kina kabla ya kuvunjwa kwa mkataba huu. Kwa muktadha mwingine, Taarifa ya kamati imechambua hali ya ukwasi katika Baadhi

ya Taasisi za kimkakati za Serikali kama TPDC, TANESCO na STAMICO. Vile vile, Taarifa imefafanua utendaji wa kifedha wa Benki za Serikali za TCB na TIB.

Uchambuzi wa Taarifa ya Kamati pia ulijikita katika kuangalia uzingatiaji wa Sheria ya Fedha za Umma Sura 348(R.E 2020) na Miongozo ya usimamizi wa Fedha ambapo dosari mbalimbali zilibainika ikiwa ni pamoja na CAG kushindwa kuthibisha uwepo wa mapato ya kiasi cha **Sh. 3,567,797,000** na matumizi ya **Sh.3,562,364,709** katika Shirika la Masoko Kariakoo. Aidha, CAG hakupata uthibitisho wa uhalali wa malipo ya fidia zaidi ya kiwango kilichopo kwenye taarifa ya tathmini kiasi cha **Sh. 1,070,637,576** pamoja na malipo ya usumbufu ya **Sh. 434,129,600** yaliyofanywa na Wakala wa Mabasi Yaendayo Haraka (DART). Vilevile, taarifa ya Kamati imebainisha mapungufu yaliyopo katika umiliki na uendeshaji wa Kampuni ya Uendelezaji wa Uwanja wa Ndege wa Kimataifa Kilimanjaro (KADCO) pamoja na mapungufu katika mifumo ya udhibiti wa ndani katika taasisi mbalimbali za umma. Vile vile, Taarifa imeelezea mapitio na tathmini ya Hesabu za Mifuko ya Hifadhi ya Jamii. Kwa mara ya kwanza taarifa ya kamati imejumuisha uchambuzi wa taarifa 4 za kaguzi za Ufanisi. Aidha, Taarifa imebainisha uchambuzi wa matokeo ya kaguzi Maalumu.

Kamati imetoa mapendekezo katika maeneo mahsusi ikiwa ni pamoja na kuishauri TRA kuboresha mifumo yake ya ukusanyaji wa kodi pamoja na Serikali kuboresha shughuli za vyombo vinavyohusika na kushughulikia rufaa za kodi (TRAT na TRAB). Kwa upande wa TANROADS Serikali iongeze ufanisi katika malipo ya wakandarasi ikiwa ni pamoja na kuhakikisha kunakuwa na fedha kabla ya kuingia mikataba. Aidha, kamati imependekeza TANESCO kuboresha usimamizi wa mikataba na kufanya utafiti wa kina kabla ya kuvunja mikataba na wakandarasi. Vile vile, Kamati imetoa pendekezo kwa Msajili wa Hazina (TR) kuangalia namna bora ya kuongeza mtaji katika Mashirika ya kimkakati ya TANESCO, TPDC na STAMICO.

Kwa upande wa Taarifa za kaguzi maalumu na za kiuchunguzi, Kamati imependekeza Serikali kuchukua hatua za kisheria kwa wakandarasi na watumishi waliosababisha hasara kwa Serikali. Aidha, Kamati imependekeza Serikali itekeleze kikamilifu ushauri na mapendekezo ya CAG kuhusu KADCO pamoja na mapendekezo yaliyotolewa katika taarifa ya kaguzi 4 za ufanisi.

YALIYOMO

IKISIRI	i
YALIYOMO	iii
SEHEMU YA KWANZA	1
1.0 MAELEZO YA JUMLA	1
1.1 Utangulizi	1
1.2 Muundo wa Taarifa.....	1
1.3 Majukumu ya Kamati.....	2
1.4 Njia Zilizotumika Katika Utekelezaji wa Kazi za Kamati	2
1.5 Muhtasari wa Matokeo ya Utekelezaji wa Shughuli za Kamati.....	4
1.6 Ufuatiliaji wa Mapendekezo Yaliyotolewa na Kamati	5
SEHEMU YA PILI.....	6
2.0 UCHAMBUZI WA MATOKEO YA UTEKELEZAJI.....	6
2.1 Maelezo ya Jumla	6
2.2 Vigezo vya Uchambuzi.....	6
2.3 Matokeo ya Uchambuzi.....	7
2.4 Nakisi ya Ukusanyaji wa Mapato Kupitia Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) Kiasi cha Sh. 2,811,461,204,503	7
2.5 Dosari Katika Usimamizi wa Mikataba na Athari Zake Katika Matumizi ya Fedha za Umma	10
2.5.1 Riba ya Kuchelewesha Malipo Inayotokana na Kuchelewa Kulipa Wakandarasi Katika Wakala wa Barabara (TANROADS) Sh. Bilioni 68.7.....	10
2.5.2 Mradi Uliosimama wa Ujenzi wa Vihenge Ambapo Mkandarasi Ameshalipwa Dola za Marekani Milioni 33.4	11
2.5.3 Malipo yaliyofanywa na TANESCO Kiasi cha za Dola za Marekani Milioni 153.43 Kutokana na Kuvunjwa kwa Mkataba.....	12
2.5.4 Kuchelewa Kukamilika kwa Ujenzi wa Gati la Kuegeshea Meli Katika Bandari ya Mtwara, Mradi wa Sh. 137,385,612,736.75.....	14
2.6 Hali ya Ukwasi Katika Baadhi ya Taasisi za Kimkakati za Serikali (TPDC, TANESCO na STAMICO)	14
2.7 Matokeo ya Uchambuzi wa Kaguzi Maalumu.....	16
2.7.1 Ukaguzi Maalumu wa Mradi wa REA Awamu ya Pili Mkoani Mara Ambapo REA Ilipata Hasara ya Sh. Milioni 329.62.....	16
2.7.2 Ukaguzi Maalumu wa Fungu 93 – Idara ya Uhamiaji Kuhusu Viza Stika Bandia.....	17
2.7.3 Ukaguzi Maalumu wa Chuo cha Serikali za Mitaa Hombolo.....	19
2.7.4 Ukaguzi Maalumu wa Mradi wa Orio (Orio Tanzania Project Escrow Account)	23
2.8 Dosari za Msingi Zilizobainishwa na CAG	25
2.8.1 Kutozingatiwa kwa Sheria ya Fedha za Umma Sura 348 (R.E.2020) na Miongozo ya Usimamizi wa Fedha za Umma	25
2.9 Umiliki na Uendeshaji wa Kampuni ya Uendelezaji wa Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa Kilimanjaro (KADCO).....	29
2.10 Utendaji wa Kifedha wa Benki za Serikali (TCB na TIB)	31
2.11 Uchambuzi wa Taarifa za Kaguzi za Ufanisi.....	33
2.11.1 Uchambuzi wa Taarifa ya Ukaguzi wa Ufanisi Kuhusu Upangaji na Ugawaji wa Mikopo kwa Wanafunzi wa Elimu ya Juu	34

2.11.2 Uchambuzi wa Taarifa ya Ukaguzi wa Ufanisi Katika Usimamizi wa Matengenezo ya Barabara Unaofanywa na TANROADS	36
2.11.3 Uchambuzi wa Taarifa ya Ukaguzi wa Ufanisi Kuhusu Taratibu za Ukusanyaji wa Maduhuli Katika Sekta ya Madini	37
2.11.4 Uchambuzi wa Taarifa ya Ukaguzi wa Ufanisi Kuhusu Shughuli za Usajili wa Biashara na Utoaji wa Leseni	39
2.12 Mapitio na Tathmini ya Hesabu za Mifuko ya Hifadhi ya Jamii	40
2.12.1 Upungufu wa Ukwasi kwa Mfuko wa PSSSF Kulipa Mafao (Insufficient liquidity)	40
2.12.2 Mikopo ya Muda Mrefu Iliyotolewa na Mifuko ya Hifadhi ya Jamii Kiasi cha Sh. Trilioni 1.5	41
2.12.3 Mifuko ya NSSF na PSSSF Kushindwa Kuuza Nyumba na Viwanja	42
2.12.4 Kutofikiwa kwa Malengo ya Uwekezaji Katika Mifuko ya Hifadhi ya Jamii	42
2.13 Mapungufu Katika Uzingatiaji wa Sheria ya Manunuzi ya Umma na Kanuni zake	43
2.14 Mapungufu Katika Mifumo ya Udhibiti wa Ndani.....	44
2.14.1 Changamoto za Mifumo Katika Mamlaka ya Usimamizi wa Bandari (TPA)	44
2.14.2 Mapungufu Katika Mifumo wa ICT Fungu - 46 Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia wenye Thamani ya Sh. Milioni 429,470,000	45
2.14.3 Mauzo ya Matrekta Yenye Thamani ya Kiasi cha Sh.981,400,000 Yaliofanywa na SUMA – JKT Bila ya Kuwa na Mikataba	46
SEHEMU YA TATU	47
3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO	47
3.1 Maelezo ya Jumla	47
3.2 Maoni	47
3.3 Mapendekezo.....	47
3.3.1 Kuhusu Nakisi ya Ukusanyaji wa Mapato Kupitia Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) Kiasi cha Sh. 2,811,461,204,503	48
3.3.2 Kuhusu Dosari Katika Usimamizi wa Mikataba na Athari Zake katika Matumizi ya Fedha za Umma.....	48
3.3.3 Kuhusu Hali ya Ukwasi Katika Baadhi ya Taasisi za Kimkakati za Serikali (TPDC, TANESCO na STAMICO)	50
3.3.4 Kuhusu Kaguzi Maalumu	50
3.3.5 Kuhusu Kutozingatiwa kwa Sheria ya Fedha za Umma Sura, 348 ...	51
3.3.6 Kuhusu Umiliki na Uendeshaji wa Kampuni ya Uendelezaji wa Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa Kilimanjaro (KADCO)	52
3.3.7 Kuhusu Utendaji wa Kifedha wa Benki za Serikali (TCB na TIB).....	52
3.3.8 Kuhusu Taarifa za Ukaguzi wa Ufanisi	53
3.3.9 Kuhusu Mapitio na Tathmini ya Hesabu za Mifuko ya Hifadhi ya Jamii	54
3.3.10 Kuhusu Mapungufu Katika Uzingatiaji wa Sheria ya Manunuzi ya Umma na Kanuni zake	55
3.3.11 Kuhusu Mapungufu Katika Mifumo ya Udhibiti wa Ndani	55
SEHEMU YA NNE	56
4.0 HITIMISHO	56
4.1 Shukurani	56
4.2 Hoja.....	57

**TAARIFA YA KAMATI KUHUSU TAARIFA ZA MDHIBITI NA MKAGUZI MKUU
WA HESABU ZA SERIKALI KWA HESABU ZILIZOKAGULIWA ZA SERIKALI
KUU, MASHIRIKA YA UMMA NA KAGUZI ZA UFANISI KWA MWAKA WA
FEDHA ULIOISHIA TAREHE 30 JUNI, 2021**

SEHEMU YA KWANZA

1.0 MAELEZO YA JUMLA

1.1 Utangulizi

Mheshimiwa Spika, naomba kuwasilisha Taarifa ya Kamati kuhusu Hesabu za Serikali kwa Hesabu zilizokaguliwa za Serikali Kuu, Mashirika ya Umma na Kaguzi za Ufanisi kwa Mwaka wa Fedha ulioishia tarehe 30 Juni, 2021 na kuliomba Bunge liipokee na kuijadili. Madhumuni ya Taarifa hii ni kulijulisha Bunge lako tukufu, iwapo matumizi ya Fedha za Umma yamefanyika kwa namna iliyokusudiwa na Bunge na kwamba matumizi hayo yamezingatia sheria, kanuni na taratibu za fedha.

Mheshimiwa Spika, katika kutimiza madhumuni hayo, Taarifa hii inagusa Hesabu za Serikali kuu na Hesabu za Mashirika ya Umma kwa mwaka wa fedha unaoishia tarehe 30 Juni, 2021 zilizokaguliwa na Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali. Vilevile, uchambuzi wa Ripoti za Ukaguzi wa Ufanisi uliofanywa na Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali ni sehemu ya Taarifa hii. Jambo kuu katika Taarifa hii linahusu matumizi ya fedha za umma hususani dosari za matumizi ya fedha za umma zinazohitaji kufanyiwa kazi.

1.2 Muundo wa Taarifa

Mheshimiwa Spika, kwa madhumuni ya kurahisisha ufuatiliaji wa taarifa hii, naomba kubainisha sehemu kuu tatu ambazo ni za msingi pamoja na hitimisho lenye shukurani na utoaji wa hoja. Sehemu ya kwanza inatoa maelezo ya jumla ikiwemo muundo wa Taarifa, majukumu ya Kamati, msingi wa kazi za Kamati na muhtasari wa matokeo ya Uchambuzi wa Ripoti za Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali. Lengo la Sehemu hii ni kubainisha muktadha wa Taarifa ili kuwezesha ufuatiliaji utakaosaidia kufanya uamuzi.

Mheshimiwa Spika, sehemu ya pili inahusu uchambuzi wa Ripoti za Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali kuhusu Hesabu za Serikali Kuu, Mashirika ya Umma na Kaguzi za Ufanisi. Katika Sehemu hii, Taarifa inafafanua mambo ya msingi

kuhusu uchambuzi na kubainisha Matokeo ya uchambuzi huo. Lengo la sehemu hii ni kuonesha dosari zilizobainika katika matumizi ya fedha za Umma na kuweka msingi wa mtazamo wa Kamati kuhusu Matumizi ya Fedha za Umma kwa kipindi cha mwaka wa fedha 2020/2021. Sehemu hii inajenga msingi wa Sehemu ya Tatu inayohusu Maoni na Mapendekezo.

1.3 Majukumu ya Kamati

Mheshimwa Spika, maudhui ya Taarifa hii yanahusu Matumizi ya Fedha za Umma kwenye Serikali Kuu na Mashirika ya Umma nchini. Mambo hayo yanasimamiwa na Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Hesabu za Serikali kama ilivyobainishwa katika Kifungu cha 14 cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020. Kwa mujibu wa Kifungu hicho Kamati ina majukumu yafuatayo: -

- a) Kushughulikia maeneo yenye matumizi mabaya ya fedha za umma katika wizara za Serikali na mashirika ya umma yaliyoainishwa katika Taarifa ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali (CAG);
- b) Kufuatilia utekelezaji wa mapendekezo yaliyokwishatolewa na Kamati ili kuondoa matatizo yaliyobainika kwa mujibu wa kanuni hii; na
- c) Kutoa mapendekezo na ushauri kwa wizara za serikali na mashirika ya umma ili kuhusu matumizi mazuri ya fedha za umma ili kupunguza matumizi mabaya ya fedha za umma.

Mheshimiwa Spika, Msingi wa majukumu hayo unatokana na Taarifa ya Hesabu zilizokaguliwa na Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali (CAG) kama ilivyobainishwa katika Kifungu cha 16 cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020.

1.4 Njia Zilizotumika Katika Utekelezaji wa Kazi za Kamati

Mheshimiwa Spika, Kanuni ya 142 ya Kanuni za Bunge imeweka masharti kwamba Taarifa yoyote ya Kamati inayoingia Bungeni, inatakiwa kubainisha njia zilizotumiwa na Kamati kufanya kazi inayotolewa Taarifa. Kwa msingi huo naomba kubainisha njia na mbinu zilizotumika na kuwezesha kukamilika kwa taarifa hii. Naomba kuzitaja njia hizo kama ifuatavyo: -

- a) Mapitio ya Jumla ya Ripoti za CAG ili kubaini maeneo ya kuwekea mkazo na kukidhi masharti ya Ripoti hiyo ulikuwa msingi wa kazi za Kamati zilizopangwa kwenye Ratiba;

- b) Kupokea Vidokezo ("*briefs*") vya Ripoti za CAG kwa hoja za ukaguzi za mafungu yaliyopangwa kujadiliwa na Kamati kabla ya Kukutana na Afisa Masuuli anayehusika. Mbinu hii iliwezesha Kamati kuzielewa hoja na wigo wa mahojiano na Afisa Masuuli kwa lengo la kupata undani wa tatizo la matumizi mabaya ya fedha za umma;
- c) Mahojiano na maafisa masuuli kuhusu hoja za ukaguzi ili kupata undani wa matatizo ya matumizi ya fedha za umma na kubaini chimbuko la tatizo, wigo wa dosari na uwezekano wa kuepuka matumizi mabaya ya fedha za umma;
- d) Uchambuzi wa kina wa Taarifa za Wakaguzi wa hesabu za Fungu linalohusika kwa pamoja na majibu ya Menejimenti za Taasisi, wizara au Shirika lililokaguliwa. Lengo ni kuelewa kwa kina muktadha wa hoja na matatizo ya matumizi mabaya ya fedha za Umma;
- e) Tafiti mbalimbali kuhusu masuala ya usimamizi wa fedha za umma. Lengo la njia hii ni kuona na kuutumia uzoefu wa jumla unaopatikana kwa tafiti hizo ili kutathmini maeneo yenye matumizi mabaya ya fedha za umma kama yalivyoainishwa na CAG.

Mheshimiwa Spika, njia na mbinu hizo ziliwezesha Kamati kufanya uchambuzi wa kina kwa nia ya kulishauri Bunge kuhusu hatua za kuchukua. Mbinu hizo ziliendana na matumizi na marejeo ya miongozo ifuatayo: -

- a) Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, 1977 inayoonesha dhamana ambayo Serikali imepewa na wajibu wa Bunge kuisimamia na kuishari serikali ikiwemo eneo la matumizi ya fedha za umma.
- b) Sheria ya Ukaguzi wa Umma, 2008 inayofafanua masharti muhimu kwa ajili ya kuwezesha ukaguzi, uandaaji wa Ripoti za CAG, uwasilishaji wake na hatimaye kujadiliwa na Kamati;
- c) Sheria ya Usimamizi wa Fedha za Umma, Sura 348 inayoweka miongozo ya matumizi ya fedha za umma na kusaidia kuamua iwapo kuna matumizi mabaya ya fedha za umma;
- d) Sheria ya Bajeti, Sura ya 439, inayohusika na usimamizi wa matumizi ya fedha za umma kwa kuweka taratibu za utekelezaji wa bajeti na usimamizi wake;
- e) Sheria ya Msajili wa Hazina Sura 370 inayogusa usimamizi wa matumizi ya fedha za umma katika mashirika ya umma;

- f) Sheria ya Ununuzi ya Umma, Sura 410, inayoweka taratibu za kufuatwa wakati wa ununuzi wa bidhaa, huduma na kuingia mikataba kwa gharama ambazo zinahusisha matumizi ya fedha za umma;
- g) Sheria ya Usajili wa Wahasibu na Wakaguzi wa Hesabu, Sura 286, inayosimamia weledi wa wahasibu na wakaguzi ili kuwezesha kumbukumbu za kutumainiwa za fedha na usimamizi bora wa matumizi ya fedha za umma;
- h) Sheria ya Kinga na Madaraka ya Bunge, Sura 296 inayoliwezesha Bunge, Wabunge na Kamati za Bunge kupata stahili kutokana na madaraka yake na kupata ushahidi bila kukwama wakati wa kufuatilia matumizi ya fedha za umma; na
- i) Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020 zinazobainisha utaratibu wa Ripoti za CAG kuhusu matumizi ya fedha za umma kuwasilishwa Bungeni, kushughulikiwa na Kamati na hatimaye Kamati kutoa Taarifa hii.

1.5 Muhtasari wa Matokeo ya Utekelezaji wa Shughuli za Kamati

Mheshimiwa Spika, kwa kipindi cha mwezi Agosti 2022 hadi Novemba 2022, shughuli za Kamati, zililenga kushughulikia maeneo yenye matatizo sugu ya matumizi mabaya ya fedha za umma katika wizara na mashirika ya umma kama yalivyobainishwa katika Taarifa za Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali (CAG) kwa mwaka wa fedha unaoshia tarehe 30 Juni, 2021. Aidha, shughuli hizo zilikusudia kufuatilia utekelezaji wa maoni na mapendekezo yaliyotolewa na Kamati ya Bunge ya Hesabu za Serikali (PAC) kwa nyakati tofauti kwa kipindi chote cha mwaka 2022.

Mheshimiwa Spika, kwa kuzingatia Ibara ya 143 ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya mwaka 1977, kwa mwaka wa fedha ulioishia Juni 30, 2021 CAG alifanya ukaguzi wa jumla ya taasisi 331 za serikali kuu ikijumuisha wizara na idara zinazojitegemea, wakala, mifuko maalum, sekretarieti za mikoa, vyama vya siasa na bodi za mabonde ya maji. Aidha, ukaguzi ulifanyika kwa Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA), hesabu jumuifu za Taifa (Consolidated accounts), ukaguzi wa malipo tarajali ya pensheni, hospitali za rufaa na kaguzi maalumu.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa mashirika ya umma, Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali alikagua na kutoa taarifa za jumla ya mashirika ya umma 200 ikilinganishwa na mashirika ya umma 165 yaliyokaguliwa kwa mwaka 2019/2020.

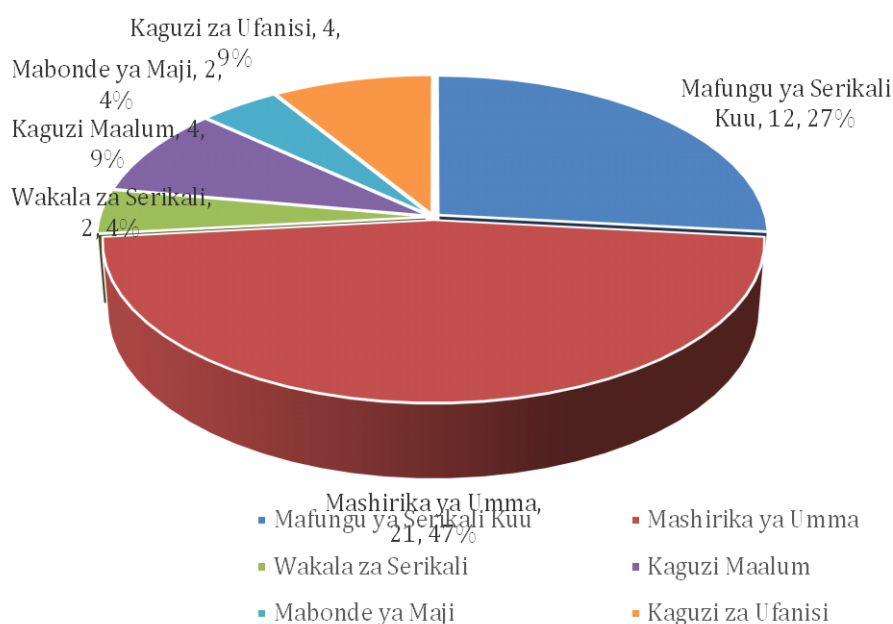
Vilevile Mdhibili na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali alikamilisha Kaguzi 12 za Ufanisi.

Mheshimiwa Spika, katika ngazi ya Kamati, Kamati ilifanikiwa kuchambua na kujadili taarifa ya hesabu zilizokaguliwa za mafungu 12 ya serikali kuu, mashirika ya umma 21, wakala za serikali 2, kaguzi maalumu 4, mabonde ya maji 2 na kaguzi za ufanisi 4. Shughuli hizi zilitokelezwa kwa kuzingatia vipaumbele ambavyo Kamati ilijiwekea.

Mheshimiwa Spika, mchanganuo wa Taasisi zilizofika mbele ya Kamati kwa mahojiano umefafanuliwa katika Chati Na. 1.1 hapa chini:-

Chati. Na. 1.1: Mchanganuo wa Taasisi zilizofika mbele ya Kamati kati ya Agosti – Novemba, 2022.

Mwenendo wa Uchambuzi na Kujadili Taarifa ya Hesabu zilizokaguliwa na CAG kwa mwaka wa fedha unaoishia tarehe 30 Juni, 2021

Chati Na. 1.2: Mchanganuo wa mafungu yaliofika mbele ya Kamati kati ya Agosti – Novemba, 2022.

Mheshimiwa Spika, Uchambuzi wa kina wa hoja zilizofanyiwa kazi na Kamati unapatikana katika sehemu ya pili ya taarifa hii.

1.6 Ufuatiliaji wa Mapendekezo Yaliyotolewa na Kamati

Mheshimiwa Spika, kama ilivyoelekezwa katika Kifungu cha 14(b) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge Toleo la Juni, 2020, Kamati imekuwa ikifuatilia utekelezaji wa maoni na ushauri unaokuwa umetolewa na Kamati.

Mheshimiwa Spika, jambo hili hufanyika kwa CAG kufanya uhakiki wa maoni na mapendekezo yanayokuwa yametolewa na Kamati kwa fungu husika. Aidha, kila fungu linapofika mbele ya Kamati, CAG huipitisha Kamati kwenye taarifa ya utekelezaji wa maoni na mapendekezo ya Kamati kwa fungu husika kabla ya kuanza kupitia na kuchambua taarifa ya hesabu za fungu hilo.

SEHEMU YA PILI

2.0 UCHAMBUZI WA MATOKEO YA UTEKELEZAJI

2.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, usimamizi wa Bunge katika matumizi ya fedha za umma umewekewa misingi, taratibu na vigezo vya kuzingatia. Katika kuliwezesha Bunge kufuatilia matumizi ya fedha za umma, Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania imempa CAG madaraka na Majukumu ambayo yanakamilika kwa Taarifa zake kuwasilishwa Bungeni. Tija ya utaratibu huo inafanikishwa na Kamati zinazosimamia matumizi ya fedha za Umma. Kutokana na ukweli huo, Kamati ilipitia na kuchambua Ripoti za CAG zilizowekwa mezani tarehe 12 Aprili, 2022.

Mheshimiwa Spika, baada ya hatua hiyo Kamati iliendelea na uchambuzi na baadaye kwa kutumia masharti ya Kanuni ya 109 ukaelekeza Taarifa hii ipangwe kwenye Orodha ya Shughuli za leo. Ili kutimiza lengo la Bunge kuipokea na kuijadili Taarifa hii, naomba kulijulisha Bunge kuhusu uchambuzi wa Ripoti za CAG. Uchambuzi huo ndio chanzo cha mtazamo na maoni ya Kamati ambayo ni msingi wa mapendekezo ya Kamati yanayowasilishwa kwa njia ya Hoja kama ilivyoelekezwa na Kanuni ya 61 ya Kanuni za Bunge Toleo la Juni, 2020.

2.2 Vigezo vya Uchambuzi

Mheshimiwa Spika, uwekaji wa vigezo ni jambo muhimu katika uhakiki na tathmini yoyote. Suala la matumizi mabaya ya fedha za umma linaweza kubainika kutokana na vigezo vya matumizi ya fedha za umma. Aidha, uamuzi wa kuwahoji maafisa masuuli kutokana na Ripoti za CAG ni jambo lililohitaji kuwekewa vigezo. Kwa sababu hiyo, baada ya kupokea Ripoti za Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali, Kamati ilitengeneza vigezo muhimu vya kuzingatia katika kutimiza majukumu yake ya Kikanuni. Vigezo hivyo vilitoa mwongozo wa uchaguzi wa mafungu ambayo yalipewa kipaumbele katika uchambuzi na mahojiano na Maafisa Masuuli.

Mheshimiwa Spika, vigezo vilivyozingatiwa wakati wa kuchagua vipaumbele katika utekelezaji wa shughuli za Kamati vilikuwa kama ifuatavyo: -

- a) Uzito wa hoja ya ukaguzi kama ilivyoibuliwa na CAG;
- b) Maslahi ya Umma kuhusu hoja za fungu linalohusika;
- c) Hali ya hati ya ukaguzi iliyotolewa kwa fungu linalohusika;
- d) Kujirudia mara kwa mara kwa hoja husika katika Wizara, Idara, Wakala, Balozi au Mradi wa Maendeleo uliokaguliwa;
- e) Kiwango cha fedha kinachohusika katika hoja za ukaguzi wa fungu linalohusika;
- f) Kuleta uendelevu wa ufuatiliaji wa ushauri na maelekezo yaliyotolewa na Kamati kwa fungu husika kwa siku za nyuma;
- g) Kutoa kipaumbele kwa Sekta na Mashirika Mkakati (Strategic sectors and parastatals) kwa kuzingatia utekelezaji wa malengo ya sasa ya Serikali;
- h) Kaguzi maalum (Special audit) zilizofanyika hivi karibuni; na
- i) Uzingatiaji wa kaguzi za ufanisi kwa mwaka husika.

Mheshimiwa Spika, vigezo hivyo viliisaidia Kamati kuendelea na mchakato wa kufuatilia matumizi ya fedha za umma kwa kuzingatia Ripoti za CAG. Nikiri kuwa bila vigezo hivyo ingekuwa vigumu kugusa aina mbalimbali za matumizi mabaya ya fedha za umma.

2.3 Matokeo ya Uchambuzi

Mheshimiwa Spika, kufuatia vigezo na mambo ya msingi niliyoyataja hapo awali, uchambuzi wa Taarifa ya CAG kwa mafungu mahususi ya serikali kuu na mashirika ya umma ulibainisha mambo yafuatayo kuhusu matumizi na usimamizi wa fedha za umma: -

2.4 Nakisi ya Ukusanyaji wa Mapato Kupitia Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) Kiasi cha Sh. 2,811,461,204,503

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipitia na kuchambua taarifa ya hesabu zilizokaguliwa za Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) kwa mwaka wa fedha unaoishia tarehe 30 Juni 2021. Lengo kubwa la uchambuzi wa taarifa hiyo ilikuwa ni kufanya tathmini ya hali ya ukusanyaji wa mapato chini ya Mamlaka hiyo. Hali kadhalika, Kamati ilijielekeza kupitia na kuchambua matumizi ya fedha yanayofanywa na TRA katika shughuli za ukusanyaji wa mapato ya Serikali.

Mheshimiwa Spika, kwa kawaida Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) huandaa taarifa za hesabu katika mifumo miwili (2) tofauti, ambapo hesabu za makusanyo (Revenue statement) huandaliwa katika Mfumo wa Kimataifa wa Uandaaji wa Taarifa

za Hesabu (IFRS). Kwa upande wa hesabu za matumizi (Expenditure statements), TRA huandaa hesabu zake kwa kutumia Mfumo wa Kihisibu wa Kimataifa wa Uandaaji Taarifa za Hesabu za Serikali (IPSAS)¹.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipitia na kuchambua Taarifa ya Hesabu zilizokaguliwa za Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) kwa mwaka wa fedha unaoishia Juni 30, 2021. Kwa upande wa makusanyo kwa Tanzania Bara na Zanzibar kiasi halisi kilichokusanywa kilikuwa **Sh.17,897,859,464,498** ukilinganisha na makadirio ya kiasi cha **Sh. 20,709,320,669,001**. Kwa msingi huo, kulikuwa na nakisi ya makusanyo ya kiasi cha **Sh. (2,811,461,204,503)** ambayo ni sawa **-(14%)** ya makadirio ya makusanyo.

Mheshimiwa Spika, katika kuendelea kuchambua hesabu za TRA, Kamati ilifanya tathmini ya mwenendo wa makusanyo ya kodi kwa kipindi cha miaka mitatu mfululizo (2018/2019 hadi 2020/2021). Lengo la tathmini hiyo pamoja na mambo mengine lilikuwa ni kubainisha sababu za TRA kutofikia malengo ya ukusanyaji wa kodi yanayokuwa yamepangwa na kisha kuishauri Serikali ipasavyo.

Mheshimiwa Spika, mwenendo wa makusanyo ya kodi kati ya mwaka 2018/2019 hadi 2020/2021 umefafanuliwa katika Jedwali Na. 2.1 hapa chini: -

Jedwali Na. 2.1: Mwenendo wa makusanyo ya kodi kati ya mwaka 2018/2019 hadi 2020/2021.

Mwaka	Bajeti (TZS)	Makusanyo halisi (TZS)	Tofauti (TZS)	%
2020/21	20,709,320,669,001.	17,897,859,464,498	-2,811,461,204,503	-14%
2019/20	19,451,124,906,570	17,930,876,799,979	-1,520,248,106,591	-8%
2018/19	18,332,665,353,745	15,764,661,229,215	-2,568,004,124,530	-14%

Chanzo: Taarifa ya hesabu za makusanyo za TRA (Revenue statements) kwa miaka 2018/2019 hadi 2020/2021.

Mheshimiwa Spika, kama jedwali Na. 2.1 hapo juu linavyofafanua, makusanyo ya kodi kwa miaka 2 mfululizo (2018/2019 na 2019/2020) yalikuwa na ongezeko kidogo.

¹ International Public Sector Accounting Standards (IPSAS).

Hata hivyo kwa mwaka 2020/2021 makusanyo ya kodi yalipungua zaidi ukilinganisha na mwaka uliotangulia. Hata hivyo, kwa ujumla wake kwa miaka yote 3 makusanyo ya kodi yalikuwa chini kidogo ya makadirio.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilijielekeza zaidi kuchambua mapendekezo ya ukaguzi ambayo CAG alikuwa ametoa kwa TRA ili kuondoa changamoto za ukusanyaji wa mapato. Uchambuzi wa mapendekezo hayo ulibaini kuwa, kuna mapendekezo 305 ambayo yanaendelea kutekelezwa na ambayo hayajatekelezwa kabisa.

Mheshimiwa Spika, katika mapendekezo hayo, mapendekezo 29 (9.5%) yanahitaji maamuzi ya Serikali nje ya Mamlaka ya TRA hasa maamuzi kutoka kwenye vyombo vya Sheria kama Mahakama, Bodi ya Rufaa za Kodi (TRAB) na Baraza la Rufaa za Kodi (TRAT). Aidha, katika kundi hilo kuna mapendekezo ambayo yanahitaji uamuzi wa Bunge kwa yale yaliyooombewa kibali cha kufutwa kupitia Wizara ya Fedha na Mipango.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa kina zaidi wa mapendekezo hayo kuhusu hoja za ukaguzi yalibaini kuwa baadhi ya mashauri ya kesi na baadhi ya maombi ya kufuta kodi zisizoweza kukusanywa yameendelea kusubiri uamuzi tangu mwaka 2001/2002. Mwisho, mapendekezo 276 yanaendelea kufanyiwa kazi na TRA. Mapungufu hayo ambayo yapo ndani ya TRA ambayo CAG amependekeza yafanyiwe kazi kwa ukamilifu kwa muhtasari ni kama ifuatavyo: -

- a) Mapungufu katika mfumo wa "ITAX"² hususan katika kushughulikia madeni ya kodi. Mfano kwa mwaka huu tunapotoa taarifa hii kulitokea dosari za madeni ya kodi kwa Mikoa ya Morogoro na Arusha ya kiasi cha **Sh.11, 512,649,634.68** ambayo yanatokana na dosari katika mfumo wa usimamizi wa kodi;
- b) Kutoshughulikiwa ipasavyo kwa madeni ya kodi. Mathalani kwa mwaka 2020/2021 kulikuwa na ongezeko kubwa la 95% la madeni ya kodi. Ongezeko hilo lilitoka **Sh.3,875,993,883,000.00** hadi **Sh.7, 542,177,786,896.00**;
- c) Mapungufu kwa kukadiria chini ya kiwango kodi ya mapato. Kwa mwaka 2020/2021 ukaguzi ulibaini makadirio ya chini ya kodi ya mapato ya kiasi cha **Sh.5, 266,357,280**;
- d) Mapungufu kwa kukadiria chini ya kiwango kodi ya ongezeko la thamani ya kiasi

² Income Tax Management System.

cha **Sh.3, 662,349,921.51;**

- e) Mapungufu kwa kukadiria kiasi cha chini kodi ya zuio (Withholding tax) ya kiasi cha **Sh. 2,466,997,819.42;**
- f) Kuchelewa kutolewa maamuzi kwa mapingamizi ya kodi (Tax objection) yenye thamani ya **Sh.102, 595,793,905.00;**
- g) Ucheleweshaji wa usajili wa mapingamizi ya kodi yenye thamani ya kiasi cha **Sh. 65,413,970,985.00;**
- h) Dosari katika usimamizi wa mashine za kielektroniki za utoaji stakabadhi (EFD). Ukaguzi ulibaini uwepo wa Wafanyabiashara 1796 wenye mapato ya mwaka ya zaidi ya **Milioni 14** wasiotumia mashine za EFD;
- i) Kutokukusanywa kwa mapato ya tozo, adhabu, faini na riba za kiasi cha **Sh.3, 474,774,234.29;**
- j) Kutokukusanywa kwa ushuru wa mafuta yanayotumika ndani ya nchi ya kiasi cha **Sh. 8,176,580,659.00;** na
- k) Usimamizi mbovu wa forodha kwa magari na bidhaa zinazoiingwa nchini kwa muda ili baadaye zisafirishwe kwenda nje ya nchi.

2.5 Dosari Katika Usimamizi wa Mikataba na Athari Zake Katika Matumizi ya Fedha za Umma

Mheshimiwa Spika, eneo lingine ambalo uchambuzi wa Kamati umebainisha uwepo wa upotevu mkubwa wa fedha za Serikali ni katika mapungufu katika usimamizi wa Mikataba. Uchambuzi wa Kamati umefafanua mafungu mahsusi yenye changamoto hiyo kama ifuatavyo: -

2.5.1 Riba ya Kucheleweshwa Malipo Inayotokana na Kuchelewa Kulipa Wakandarasi Katika Wakala wa Barabara (TANROADS) Sh. Bilioni 68.7

Mheshimiwa Spika, masharti ya Kifungu cha 54 cha masharti ya jumla ya mkataba wa ujenzi (GCC)³ kinatamka kwamba, mwajiri atamlipa mkandarasi kiasi kilichothibitishwa na meneja wa mradi ndani ya siku 28 tangu tarehe ya kila hati ya muda ya malipo (Mikataba iliyo katika mfumo wa Kimataifa, muda wa malipo ni siku 56 toka mkandarasi awasilishe hati ya madai). Kwa msingi huo, mwajiri akichelewesha malipo, mkandarasi atalipwa riba ya kucheleweshwa malipo katika hati ya malipo inayofuata.

³ General Conditions of Contract for Constructions Works.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Taarifa ya Hesabu za TANROADS ulibaini kuwa Wakala unadaiwa madai ya malipo ya **Sh. Bilioni 664.35** kutoka kwa wakandarasi na wahandisi washauri wa ujenzi, hivyo kupelekea Wakala husika kutozwa riba ya ucheleweshaji malipo ya **Sh. Bilioni 68.73** kuendana na vifungu vilivyopo katika mikataba ya ujenzi wa barabara.

Mheshimiwa Spika, malipo haya yanatokana na kuingia mikataba mingi bila ya kuwa na fedha za kutosha hali inayopelekea kutotimizwa masharti ya mikataba na hivyo kuisababishia Serikali hasara.

2.5.2 Mradi Uliosimama wa Ujenzi wa Vihenge Ambapo Mkandarasi Ameshalipwa Dola za Marekani Milioni 33.4

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Taarifa ya Hesabu zilizokaguliwa za Wakala wa Taifa wa Chakula (NFRA) umebainisha kuwa, mnamo tarehe 22 Desemba 2016, NFRA iliingia mkataba Na: AE/054/2015/2016/HQ/W/19 na M/s FEERUM SA, kwa ajili ya usanifu, ugavi, ujenzi, ufungaji, upimaji na uagizaji (Commissioning) wa majengo ya silos, maghala na ukarabati wa majengo yaliyopo vituo vya Ruvuma, Njombe, Songwe, Dodoma, na Shinyanga.

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa mkataba husika, gharama za mradi ilitakiwa kuwa **Dola za Marekani 33,140,791.81**, na mradi ungekamilika tarehe 09 Disemba 2017. Hata hivyo, baadaye muda wa utekelezaji uliongezwa hadi tarehe 31 Disemba 2020. Hadi kipindi hicho, mkandarasi alikuwa tayari amelipwa kiasi cha **Dola za Marekani Milioni 21.46**, sawa na 65% ya gharama za mkataba, hadi muda wa ukaguzi, mnamo Desemba 2021.

Mheshimiwa Spika, uhakiki uliofanywa na CAG kwenye maeneo ya ujenzi mnamo Desemba 2021, ulibaini kuwa mradi ulikuwa bado haujakamilika, ingawa muda wa kandarasi wa tarehe 31 Desemba 2020 ulimalizika mwaka mmoja uliopita. Aidha, hali ya utekelezaji wa mradi kwa maendeleo ya kazi wakati huo yalikuwa 28% ya ujenzi, 44% ya maghala na 85% kwa silos.

Mheshimiwa Spika, uhakiki wa CAG umebainisha kuwa mkandarasi amekwisha ondoka eneo la ujenzi tangu tarehe 30 Septemba 2020, na alikuwa ametoa notisi ya kusitisha mkataba mnamo tarehe 01 Desemba 2020. Sababu za kusitisha mkataba alizotaja ni pamoja na kucheleweshwa kwa malipo pamoja na kutotolewa kwa

Tangazo la Serikali⁴ la Msamaha wa Kodi la Ongezeko la Thamani (VAT). Mkandarasi alidai sababu hizo zinakiuka kanuni na masharti ya mkataba kulingana na kifungu cha 67 cha masharti ya jumla ya mkataba.

Mheshimiwa Spika, kuchelewa kukamilika kwa mradi kwa kipindi cha zaidi ya miaka mitano ya muda uliotegemewa hakuleti taswira nzuri ya matumizi mazuri ya fedha za umma. Aidha, matumizi hayo hayaakithi manufaa yaliyokusudiwa ya mradi kwa wananchi.

2.5.3 Malipo yaliyofanywa na TANESCO Kiasi cha za Dola za Marekani Milioni 153.43 Kutokana na Kuvunjwa kwa Mkataba

Mheshimiwa Spika, mnamo tarehe 07 Julai 2001, Kampuni ya Symbion Power LLC iliingia mkataba na TANESCO wa kukodisha mitambo ya uzalishaji umeme iliyopo eneo la Ubungo Dar es Salaam. Mkataba huo ulikuwa wa kipindi cha miaka 2 kwa gharama ya **Dola za Marekani 0.0499** kwa kWh kwa kutumia gesi. Muda wa mkataba ulimalizika tarehe 19 Septemba 2013. Kwa kutumia makubaliano yaliyojulikana kama "Power Off-Take Agreement" ya tarehe 28 Juni 2013, Kampuni ya Symbion LLC ilikubali kuendelea kuiuzia umeme TANESCO kwa miaka 2 zaidi kutoka tarehe 19 Septemba 2013 hadi tarehe 18 Septemba 2015.

Mheshimiwa Spika, Taarifa ya CAG inabainisha kuwa baada ya hapo TANESCO na Kampuni ya Symbion walianza majadiliano ya kuwa na mkataba wa muda mrefu wa mauziano ya umeme, "Power Purchase Agreement" (PPA). Makubaliano ya awali yalisainiwa tarehe 15 Septemba 2015 ambapo Kampuni ya Symbion ingeiuzia TANESCO megawati 112 kwa gharama ya **Dola za Marekani 0.01775** kwa kWh (50% x 0.285 plus 0.0035).

Mheshimiwa Spika, Taarifa ya CAG inabainisha kuwa ilipofika tarehe 24 Mei, 2016 kulijitokeza kutoelewana kati ya TANESCO na Kampuni ya Symbion hali iliyopelekea TANESCO kuitaka Kampuni ya Symbion kuondoa mitambo yake kwenye gridi ya Taifa.

Mheshimiwa Spika, baada ya uamuzi huo kulijitokeza mashauri 2 ya madai dhidi ya TANESCO. Madai hayo toka kwa Kampuni ya Symbion na Wanahisa wa Symbion yalifunguliwa Chemba ya Kimataifa ya Biashara (ICC)⁵ na Kituo cha Kimataifa cha

⁴ Government Notice.

⁵ Rejea ICC Case Na. 22661/T0.

Usuluhishi wa Migogogro ya Uwekezaji (ICSID)⁶. Jumla ya madai ambayo TANESCO ilikuwa inadaiwa katika mashauri yote 2 ni **Dola za Marekani 1,566,254,652.41**.

Mheshimiwa Spika, Taarifa ya CAG inaendelea kufafanua kuwa ilipofika mwezi Julai, 2018 pande zote 2 zilianza majadiliano ya kutatua mgogoro huu nje ya Mahakama. Mnamo tarehe 21 Mei, 2021, pande hizo 2 zilifikia makubaliano (Deed of Settlement) ambapo makubaliano yalihusu malipo ya **Dola za Marekani 153,434,206.83** bila kujumuisha kodi na gharama nyinginezo.

Mheshimiwa Spika, kutokana na malipo haya yaliyofanyika kupitia makubaliano ya pande mbili, CAG amebainisha hoja kuu mbili kama msingi wa sababu zilizoifikisha TANESCO katika hatua hiyo na ambazo bado zinahusina na suala hilo. Hoja hizo ni kama ifuatavyo: -

- a) Usimamizi wenye dosari wa mkataba husika na kutofanyika kwa upembuzi wa kina kabla ya kuvunja mkataba kati ya TANESCO na Symbion. CAG ana maoni kuwa uchunguzi wa kina haukufanyika kabla ya kuvunjwa mkataba husika bila ya kuangalia athari za kifedha ambazo TANESCO ingepata siku za baadaye; na
- b) Mapungufu katika makubaliano yaliyofikiwa kati ya TANESCO na Symbion. Katika suala hili CAG anafafanua kwamba, makubaliano hayo hayajaweka wazi iwapo malipo yanayofanywa na Serikali kwa niaba ya TANESCO kwenda Symbion yatatambuliwa (Treated) kama mkopo, ruzuku au mtaji. Hali hii inaweza kuleta taswira isiyo sawa katika vitabu vya hesabu za TANESCO kama matakwa ya Kanuni za Kimataifa za Ukaguzi yanavyoelekeza. Kifungu 15 cha IAS⁷ 1 kinanukuliwa kama ifuatavyo: -

"...Presentation of financial statements) provides that, financial statements shall present fairly the financial position, financial performance and cash flows of an entity. Fair presentation requires the faithful representation of the effects of transactions, other events and conditions in accordance with the definitions and recognition criteria for assets, liabilities, income and expenses set out in the Framework.."

Mwisho wa Kunukuu.

⁶ Rejea ICSID case Na. arb/19/USD.

⁷ International Audit Standard.

Mheshimiwa Spika, ni kwa msingi huo, makubaliano hayo yanatakiwa kufafanua kwa kina hoja za ukaguzi zilizojitokeza ili kutoa taswira sahihi kihalisi katika hesabu za TANESCO.

2.5.4 Kuchelewa Kukamilika kwa Ujenzi wa Gati la Kuegeshea Meli Katika Bandari ya Mtwara, Mradi wa Sh. 137,385,612,736.75

Mheshimiwa Spika, eneo lingine ambalo Serikali imepata hasara kutokana na usimamizi usioridhisha wa mikataba hasa ile ya ujenzi ni katika bandari ya Mtwara. Katika eneo hili, TPA ilikuwa ikitekeleza mradi wa ujenzi wa gati moja zaidi la kuegeshea meli kwa mkataba wenye thamani ya **Sh. 137,385,612,736.75**.

Mheshimiwa Spika, hata hivyo, uhakiki uliofanywa na CAG ulibaini kuchelewa kukamilika kwa ujenzi wa gati hilo kwa mujibu wa mkataba licha ya kutolewa ongezeko la muda mara kwa mara. Athari za ongezeko la muda wa utekelezaji wa mkataba ni ongezeko la gharama za ujenzi hivyo kuisababishia Serikali hasara. Aidha, kusudi na lengo la ujenzi wa gati hilo litachelewa kufikiwa hivyo kukosa thamani halisi ya fedha za umma.

2.6 Hali ya Ukwasi Katika Baadhi ya Taasisi za Kimkakati za Serikali (TPDC, TANESCO na STAMICO)

Mheshimiwa Spika, kupitia uchambuzi wa Taarifa ya CAG kwa mwaka wa fedha unaoishia tarehe 30 Juni, 2021, Kamati ilipitia taarifa za fedha za mashirika ya kimkakati 3. Mashirika hayo muhimu kwa uchumi wa nchi yetu ni Shirika la Umeme Tanzania (TANESCO), Shirika la Maendeleo ya Petroli Tanzania (TPDC) na Shirika la Madini la Taifa (STAMICO).

Mheshimiwa Spika, lengo la uchambuzi wa taarifa husika za fedha pamoja na kuangalia matumizi ya fedha za umma hasa kwenye eneo la mikopo inayochukuliwa na mashirika hayo, lakini pia Kamati ilitaka kujiridhisha na hali ya ukwasi (Liquidity) na uwezo wao wa kutimiza majukumu waliyopewa kisheria.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilijielekeza kwanza kwa kuangalia uwiano wa mtaji na madeni (Debt to equity ratio) kwa mashirika husika. Kwa ujumla uchambuzi wa Kamati ulibaini kuwa mashirika hayo 3 yana changamoto ya mtaji. Kwa msingi huo, mashirika hayo yanategemea zaidi mikopo ili kuendesha shughuli zao za kila siku.

Uchambuzi wa Kamati ulibaini kuwa, TANESCO, TPDC na STAMICO katika mwaka 2020/2021 zilikuwa na uwiano usio mzuri wa madeni ukilinganisha na mtaji wa ujumla.

Mheshimiwa Spika, uwiano huo ambao sio mzuri kifedha, miongoni mwa mambo mengine, ulitokana na mikopo ya ziada na ongezeko la gharama ya kukopa kutokana na kucheleweshwa kwa malipo ya mikopo iliyochukuliwa hapo awali na hivyo kutozwa riba. Mchanganuo wa uwiano wa madeni na mtaji kwa mashirika hayo matatu umechambuliwa katika Jedwali Na. 2.2 hapa chini.

Jedwali Na. 2.2 Hali ya mtaji na madeni kwa TANESCO, TPDC na STAMICO

Na.	Shirika	Kiasi (TZS) (Millioni)		Gearing Ratio (Debt to Equity Ratio %)
		Madeni Yote	Jumla ya mtaji	
1.	TANESCO	13,497,177	3,790,924	356
2.	STAMICO	94,856	24,613	385
3.	TPDC	3,517,423	257,137	1,368

Chanzo: *Taarifa ya Hesabu zilizokaguliwa za TANESCO, STAMICO na TPDC kwa mwaka 2020/2021*

Mheshimiwa Spika, kama inavyoonekana katika Jedwali Na. 2.2 hapo, juu uwiano wa madeni na mtaji kwa mashirika yote ni zaidi ya 100%. Hii ina maana kwamba, mali nyingi za mashirika husika zinagharimiwa na mikopo.

Mheshimiwa Spika, kigezo cha pili ambacho kilitumika kupima hali ya ukwasi katika mashirika tajwa hapo juu kilikuwa ni uwiano wa mali na madeni ya muda mfupi. Kwa kutumia uwiano huo (The current ratio) ambao unapataikana kwa kugawanya mali za muda mfupi kwa madeni ya muda mfupi (Total current assets/Total current liabilities), ilibainika kuwa mashirika hayo yote yana uwiano chini ya 1.

Mheshimiwa Spika, tafsiri ya jambo hili ni kwamba, katika kipindi cha muda mfupi mashirika husika hayana uwezo wa kugharamia mahitaji yao ya kifedha pindi yatakapojitokeza. Uchambuzi wa uwiano huo umefafanuliwa katika Jedwali Na. 2.3 hapa chini.

Jedwali Na. 2.3: Uwiano wa mali na madeni ya muda mfupi kwa TANESCO na STAMICO

Na.	Taasisi	Mali za Muda Mfupi TZS (Millioni)	Madeni ya Muda Mfupi (TZS (Millioni)	Mtaji (TZS) (Millioni)	Uwiano wa Mtaji (1:1)
1	TANESCO	1,918,525	3,250,450	-1,331,925	0.59:1
2	STAMICO	33,932	59,531	-25,599	0.57:1

Chanzo: *Taarifa ya Hesabu zilizokaguliwa za TANESCO na STAMICO kwa mwaka 2020/2021*

Mheshimiwa Spika, hali ya mtaji kwa mashirika haya sio ya kuridhisha kama inavyoonekana katika Jedwali Na.2.3 hapo juu. Ili kutekeleza majukumu ya kila siku, mashirika hayo hulazimika kutumia mikopo kugharamia shughuli zao. Kamati iliamua kuileta hoja hii mbele ya Bunge lako Tukufu kwa kuzingatia kuwa mashirika haya ni muhimu. Hivyo kwa kutokuwa na mtaji yanatumia fedha nyingi za umma kugharamia riba za mikopo katika taasisi za fedha ili kutimiza majukumu yao. Riba hizo ni fedha za umma ambazo zinatakiwa kutumika kuleta tija katika maeneo mengine.

2.7 Matokeo ya Uchambuzi wa Kaguzi Maalumu

Mheshimiwa Spika, Kamati iliweza kupitia na kuchambua jumla ya taarifa 4 za Kaguzi Maalumu zilizofanyika kwa mwaka wa fedha unaoishia tarehe 30 Juni, 2021. Matokeo ya uchambuzi kwa kila taarifa ni kama ifuatavyo: -

2.7.1 Ukaguzi Maalumu wa Mradi wa REA Awamu ya Pili Mkoani Mara Ambapo REA Ilipata Hasara ya Sh. Milioni 329.62

Mheshimiwa Spika, mnamo tarehe 22 Septemba 2020 Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali (CAG) alipokea maombi kutoka Taasisi ya Kuzuia na Kupambana na Rushwa (TAKUKURU) kupitia barua yenye Kumb. Na. PCCB/8/3/VOL.LXXV1/10/OP 06 iliyoomba kufanyika kwa Ukaguzi wa Kiuchunguzi katika Miradi ya Usimikaji wa Miundombinu ya Umeme katika Vijiji visivyo na umeme Mkoani Mara ikiwa ni utekelezaji wa Miradi ya REA awamu ya II na ya III.

Mheshimiwa Spika, ukaguzi huu ulilenga kubaini iwapo Serikali ilipata hasara wakati wa utekelezaji wa Mradi wa REA Awamu ya II na ya III kwa vifaa ambavyo vilinunuliwa na kulipiwa wakati wa utekelezaji wa Mradi wa REA Awamu ya II na havikutumika. Vifaa hivyo vilitakiwa kukabidhiwa Serikalini (TANESCO Mkoa wa Mara) lakini havikukabidhiwa na mkandarasi kwa mujibu wa mkataba.

Mheshimiwa Spika, ukaguzi ulibaini kuwa, REA ilifanya malipo ya **Sh. 106,771,469.28** (ikijumuisha KOT) kwa mkandarasi kwa kuzingatia hati za kuwasilisha vifaa (Delivery Notes) zilizokuwa na udanganyifu. Hii ilitokana na ukweli kwamba mzalishaji wa vifaa husika alikana kutoa hati hizo kwa Kampuni ya DERM Electrics (T) Limited. Aidha, malipo ya kiasi cha **Sh. 91,115,356.72** (ikijumuisha KOT) hayakuthibitika uhalali wake kufuatia mkandarasi Kampuni ya DERM Electrics (T) Limited kutumia hati zake za uwasilishaji vifaa badala ya mzalishaji na kutokuwepo kwa hati halisi zinazothibitisha kupokelewa kwa vifaa husika katika eneo la Mradi.

Mheshimiwa Spika, ukaguzi ulibaini kuwa Kampuni ya DERM Electrics (T) Limited ilinunua na kutovitumia vifaa vyenye thamani ya **Sh. 329,620,735.80** (ikijumuisha KOT) wakati wa utekelezaji wa Mradi wa REA Awamu ya II. Aidha, vifaa hivyo havikukabidhiwa kwa Msimamizi wa mradi, TANESCO Mkoa wa Mara, hivyo kuisababishia REA hasara.

Mheshimiwa Spika, dosari nyingine iliyobainika katika ukaguzi huu wa kiuchunguzi ni kwamba, Kilomita 10 za Njia ya Msongo wa Kati (33Kv Medium Voltage Distribution Line) haikutengenezwa wakati wa utekelezaji wa mradi wa REA Awamu ya II. Pia, wateja wapya 4,168 na 545 (New customer connection) wa Njia 1 na Njia 3 mtawalia, waliokusudiwa na mradi huu hawakuweza kunufaika. Hivyo malengo ya mradi hayakufikiwa kama ilivyokusudiwa.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilikutana na Afisa Masuuli REA ambapo alitoa majibu kwa baadhi ya hoja za ukaguzi huo maalumu. Hata hivyo, hoja inayohusu kuchukuliwa hatua za kisheria kwa kampuni na wahusika kwenye kuisababishia Serikali hasara hazijachukuliwa hadi sasa.

2.7.2 Ukaguzi Maalumu wa Fungu 93 – Idara ya Uhamiaji Kuhusu Viza Stika Bandia

Mheshimiwa Spika, Taarifa ya CAG imebainisha kuwa, mnamo tarehe 02 Agosti 2019, Mkurugenzi wa Makosa ya Jinai (DCI) alibaini uwepo wa viza stika bandia zilizokamatwa katika Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa Julius Nyerere (JNIA). Katika upelelezi uliofanywa na Ofisi ya DCI ilibainika kuwa viza stika bandia hizo zilikuwa zikiuzwa kwa raia wa kigeni waliongia nchini kupitia Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa Kilimanjaro (KIA) na watumishi wa Idara ya Uhamiaji.

Mheshimiwa Spika, Mkurugenzi wa Makosa ya Jinai (DCI) alimuomba CAG kufanya ukaguzi maalumu kuhusiana na uuzaji na ukusanyaji wa fedha za mauzo za viza stika kwa raia wa kigeni walioingia nchini kupitia Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa Kilimanjaro (KIA) katika kipindi cha miezi sita (6), kuanzia tarehe 1 Januari 2019 hadi 30 Juni 2019.

Mheshimiwa Spika, lengo la Ukaguzi huu Maalumu lilikuwa ni kubaini wahusika na hasara ambayo Serikali imepata katika uuzaji wa viza stika bandia kwa raia wa kigeni walioingia nchini kupitia KIA na kupendekeza hatua stahiki za kuchukuliwa na Afisa Masuuli wa Idara ya Uhamiaji (Fungu 93).

Mheshimiwa Spika, ukaguzi huu wa kiuchunguzi ulibaini kuwa, katika kipindi cha kuanzia tarehe 1 Januari 2019 hadi 30 Juni 2019, Watanzania 41 na wageni 107,119 waliwasili nchini kupitia Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa Kilimanjaro (KIA). Kati ya wageni 107,119 waliowasili nchini, wageni 11,341 walipata viza kwa njia ya mtandao, wageni 7,044 walipata viza kutoka kwenye Ofisi za Balози zilizopo nchi mbalimbali na wageni 13,678 hawakuwa na viza kutokana na sababu mbalimbali zikiwemo misamaha, pasi, mikataba. Aidha, wageni 41,286 walilipa viza walipowasili KIA. Wageni 212 waliwasili KIA lakini walinunua viza stika wakiwa katika viwanja vya Ndege vya Julius Nyerere (JNIA) na Abeid Amani Karume (AAKIA).

Mheshimiwa Spika, ukaguzi ulibaini kuwa wageni 33,558 waliwasili nchini kupitia KIA. Hata hivyo, taarifa za wageni hao ambazo ni pamoja na fomu za kuingia nchini (entry form), stakabadhi za mapokezi ya fedha (ERV), na taarifa za uwekaji fedha benki (deposit slip) hazikupatikana kwa ajili ya uhakiki. Kwa sababu hiyo, ukaguzi haukuweza kuthibitisha kiasi cha mapato ambacho Serikali ilipaswa kupata kutoka kwa wageni hao.

Mheshimiwa Spika, katika hoja ya 2, matokeo ya ukaguzi huo maalumu yaliendelea kubainisha mapungufu makubwa kwenye Mfumo wa Maombi ya Viza (VAS) uliokuwa unatumika kurekodi taarifa za wageni waliolipia viza wakati wa kuwasili, pamoja na wale wenye viza zisizolipiwa (gratis VIZA). Taarifa katika mfumo wa VAS zilirekodiwa na kukamilishwa baada ya mgeni husika kulipia ada za viza na kupokea stakabadhi ya mapokezi ya fedha (ERV).

Mheshimiwa Spika, pamoja na Idara ya Uhamiaji (Fungu 93) kuwa na Mfumo wa VAS, pia ilikuwa na mfumo wa "PISCES" ambao ulikuwa unafuatilia masuala yote ya

kiusalama. Mfumo huu ulihifadhi taarifa zote za Watanzania na wageni wenye marufuku ya kuingia nchini na ilikuwa ni lazima kwa abiria wote wapitie kwenye Mfumo huu.

Mheshimiwa Spika, kufuatia dosari za kimfumo, ukaguzi ulibaini kuwa watumishi 32 wa Idara ya Uhamiaji KIA walifuta na kuziondoa kwenye kanzidata taarifa 21,208 za wageni walioingia nchini na ambao walilipa kiasi cha **Sh. 2,427,255,600**. Hata hivyo, Kiasi hicho cha fedha hakikuwasilishwa benki na hivyo kusababisha Serikali kupoteza mapato ya takribani **Sh. 2,427,255,600**.

Mheshimiwa Spika, CAG ameifahamisha Kamati kuwa Idara ya Uhamiaji (Fungu 93) imeacha kutumia mfumo wa VAS kuanzia tarehe 23 Agosti 2019 na badala yake imeanza kutumia mfumo mpya wa utoaji wa viza kwa njia ya kielektroniki (e-viza).

Mheshimiwa Spika, hata hivyo, hadi tunapotoa taarifa hii mbele ya Bunge lako Tukufu, CAG alikuwa hajafanya mapitio na ukaguzi wa mfumo huo mpya ili kubaini uthabiti wake na iwapo mapungufu ya mfumo wa zamani ambayo yalisababisha upotevu mkubwa wa mapato ya Serikali yamepatiwa ufumbuzi. Vilevile wahusika waliotajwa na ukaguzi huu maalumu baadhi walifikishwa kwenye vyombo vya sheria na kisha kuachiwa huru na wengine hawajachukuliwa hatua za kisheria hadi sasa.

2.7.3 Ukaguzi Maalumu wa Chuo cha Serikali za Mitaa Hombolo

Mheshimiwa Spika, Kifungu Na. 29 (1) cha Sheria ya Ukaguzi wa Umma ya Mwaka 2008, kinampa mamlaka Mdhibili na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali, kufanya ukaguzi wa aina yoyote pale anapoona inafaa. Pia, katika kifungu cha 29(2), Mdhibili na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali anaweza kuombwa na Mtu yeyote, Taasisi, Shirika la Umma, Wizara, Idara, Wakala wa Serikali, Mamlaka ya Serikali za Mitaa na Bodi yoyote ya Umma kufanya Ukaguzi Maalumu.

Mheshimiwa Spika, ukaguzi huu umetokana na kubainika kuwepo na udhaifu katika mfumo ya udhibiti wa ndani katika mapato na ubadhirifu katika ukusanyaji wa mapato wakati wa ukaguzi wa kawaida hivyo kupelekea Mdhibili na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali kuamua kufanya ukaguzi huu maalumu.

Mheshimiwa Spika, ukaguzi huu maalumu ulianza tarehe 12 Oktoba, 2020 baada ya taratibu za kuandaa na kuidhinisha hadidu za rejea na kuandaa mpango mkakati wa ukaguzi kukamilika. Ukaguzi huu maalumu ulifanyika ili kukidhi lengo lililoainishwa

katika Hadidu za Rejea. Katika kufanya ukaguzi huu maalumu, timu iliongozwa na Hadidu za Rejea zifuatazo: -

- a) Kuhakiki Mfumo wa udhibiti wa ndani (Internal controls) wa kukusanya mapato ikijumuisha mfumo wa kielektroniki (GePG) iwapo ni madhubuti na ulifanya kazi kikamilifu kwa kipindi cha mwaka 2019/20; na
- b) Kuhakiki mapato yote yaliyotakiwa kukusanywa na yaliyokusanywa kwa kipindi cha mwaka 2019/20 na kubaini iwapo kulikuwapo na ubadhirifu wowote wa mapato.

Mheshimiwa Spika, Kwa kuzingatia hadidu za rejea nilizozitaja hapo juu, naomba kulifahamisha Bunge lako Tukufu matokeo ya ukaguzi huu maalumu kama ifuatavyo: -

a) Stakabadhi za makusanyo ya maduhuli kutolewa nje ya mfumo wa kielektroniki wa malipo Serikalini (*Government electronic Payment Gateway*)

Mheshimiwa Spika, Kanuni ya 69(1) na (2) ya Kanuni za Fedha za Umma za mwaka 2001 inaelekeza kuwa (1) Hakuna mabadiliko yatakayofanywa kwa stakabadhi yoyote, leseni, au hati nyingine inayofanana na hizo, na ikiwa kosa limefanywa katika kukamilisha nyaraka hiyo au ikiwa hati hiyo imeharibiwa, hati ya halisi na nakala zitawekwa wazi kuwa zimefutwa na afisa aliyepewa mamlaka ya kutoa hati; (2) Pale kosa linapofanywa katika hati iliyotajwa katika kifungu kidogo cha sheria (1) nakala halisi, hazitaharibiwa, lakini lazima zihifadhiwe na kutolewa kwa ukaguzi wakati inapohitajika.

Mheshimiwa Spika, Sehemu hiyo inasoma, nanukuu;

"No alterations shall be made to any receipt, license, or other similar document and if an error is made in completing the document or if the document is otherwise spoiled, the original and the counterfoil or copies shall be clearly marked as cancelled and initialed by the officer empowered to issue the document. (2) where an error is made in the document referred to in sub regulation (1) the original, counterfoil or copies shall not be destroyed, but they must be retained intact and produced for inspection when required."

Mheshimiwa Spika, Timu ya Ukaguzi iliweza kujiridhisha kuwa stakabadhi tajwa zilitolewa nje ya mfumo baada ya kufanya mambo 2. Kwanza kuingia kwenye Mfumo wa Malipo (GePG) na pili kuangalia namba za kumbukumbu kama zipo kwenye mfumo, namba za kumbukumbu zote za malipo ya **Sh. 76,106,600** hazikuweza kuonekana.

b) Watumishi 7 wasiokuwa na sifa kusajiliwa na kupewa haki ya kutumia mfumo

Mheshimiwa Spika, muongozo wa kiwango cha Kimataifa cha Usalama wa Mifumo, ISO/IEC 27002 inayohitaji mgawanyo wa majukumu kuzingatiwa wakati wa utoaji wa haki (Access Rights) kwa watumiaji wa mfumo. Ukaguzi Maalumu ulibaini kuwa jumla ya watumishi ishirini (20) walisajiliwa katika mfumo wa kielektroniki wa malipo Serikalini. Kati ya watumishi hao kumi na moja (11) ni wahasibu, wawili ni maafisa TEHAMA na saba (7) ni watumishi wenye kada tofauti na Wahasibu.

Mheshimiwa Spika, ukaguzi ulibaini kuwa watumishi hao ambao sio wa kada ya Uhasibu wamesajiliwa na kupewa haki ya kutumia mfumo kwa hadhi ya "SP service manager" ambayo inamruhusu kufanya majukumu yoyote ndani ya mfumo ingawa ilitakiwa wapewe haki za kuingia kwenye mfumo kulingana na taarifa wanazostahili kuona na majukumu yao katika mfumo. Hali hiyo ni kinyume na aya 6.1.2. ya muongozo wa kiwango cha Kimataifa cha Usalama wa Mifumo, ISO/IEC 27002.

c) Kutokuwepo kwa mgawanyo wa majukumu ndani ya mfumo wa kukusanya maduhuli (GePG) kwa kada ya wahasibu

Mheshimiwa Spika, muongozo wa kiwango cha Kimataifa cha Usalama wa Mifumo, ISO/IEC 27002 unafafanua mgawanyo wa majukumu kwa kuzingatia wakati wa utoaji wa haki (Access rights) kwa watumiaji wa kwenye mfumo.

Mheshimiwa Spika, ukaguzi Maalumu ulibaini kuwa Wahasibu wa chuo wote 11 walipewa hadhi sawa katika mfumo (SP Customer Manager na SP Service Manager) ambapo wanakuwa na uwezo wa kutekeleza majukumu yote katika mfumo kama vile kuandaa ankara na kutoa "control number", kuangalia ankara ambazo zimetolewa na Wahasibu wengine, kuangalia ankara ambazo zimelipwa na ambazo hazijalipwa, kutoa stakabadhi na kuona ripoti zote za kwenye mfumo kinyume na muongozo.

d) Usajili wa wanafunzi kufanyika kabla ya uthibitisho wa malipo ya ada shilingi 17,742,000

Mheshimiwa Spika, Kanuni ya 5 (1) ya Kanuni za Usajili na Mitihani ya Chuo

cha Serikali za Mitaa Hombolo ya Mwaka 2008 inasema “wanafunzi watasajiliwa tu baada ya kulipa kiasi cha ada ambacho kitaamuliwa na Bodi” sehemu hiyo inasoma nanukuu: -

"Students shall only be registered upon payment of prescribed fees the amount which shall be determined by the Board".

Mheshimiwa Spika, kwa mwaka wa masomo 2019/20 ulioanza tarehe 20/7/2019 hadi 27/7/2019, Ukaguzi ulibaini kuwa wanachuo hamsini (50) walisajiliwa kabla ya kufanya malipo ya ada kwa kuwa malipo yao yalifanyika baada ya kipindi cha usajili kukamilishwa.

e) Ubadhirifu uliotokana na matumizi ya stakabadhi zisizo halisi za kukiri mapokezi ya ada zenye thamani ya Sh. 76,106,600

Mheshimiwa Spika, ukaguzi maalumu ulipitia kwa kina stakabadhi 296 zenye thamani ya **Sh. 76,106,600** zilizoshukiwa kuwa na mgogoro na taarifa za makusanyo ya Ada na malipo mbalimbali katika daftari la fedha taslimu (Cash book) kutoka katika Mfumo wa kieletroniki wa malipo Serikalini (GePG) na kuthibitisha kuwa hazikutolewa kwenye mfumo kwa kuwa hazikuweza kuonekana kwenye kumbukumbu ya orodha ya malipo yaliyofanywa kwenye mfumo wa kielektroniki wa malipo Serikalini (GePG).

Mheshimiwa Spika, stakabadhi hizo zilizoghushiwa zilionyesha majina ya wahasibu waliotoa stakabadhi ambao ni Sailes Maine Marashi, James William Kankila na Gideon Charles Mhagama na saini zao. Uhakiki wa saini za watuhumiwa ulifanyika katika Maabara ya kiuchunguzi ya kisayansi ya Jeshi la Polisi (Forensic Investigation Bureau) na kubaini kuwa saini zote za watuhumiwa zililingana (match) na maandishi yao yaliyochukuliwa sehemu mbalimbali, hivyo kuthibitisha upokeaji wa ada kwa fedha taslimu kutoka kwa wanachuo, kinyume na waraka wa Hazina Na.3 wenye Kumbukumbu Na.CAB.481/558/01 ukiwataka Afisa Masuuli wa Wizara zote na taasisi za Serikali kuanza kutumia mfumo wa kukusanya maduhuli wa Serikali (GePG).

f) Wanafunzi kufanya mitihani bila ya kulipa ada Sh. 928,268,528

Mheshimiwa Spika, ukaguzi maalumu ulibaini kuwa jumla ya ada kiasi cha **Sh. 928,268,528** hakikulipwa na wanachuo waliofanya mitihani kwa mwaka wa masomo 2019/2020. Kati ya kiasi hicho **Sh. 638,453,928** kilitokana na

wanachuo 1,716 waliofanya mitihani kwa kulipa kiwango pungufu na **Sh.289,814,600** kilitokana na wanafunzi 285 kutokulipa kabisa.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilikutana na Afisa Masuuli - TAMISEMI pamoja na Bodi ya Chuo cha Hombolo ili kupata majibu ya Serikali kuhusu hatua zilizochukuliwa kutokana na matokeo ya ukaguzi huo maalumu. Serikali iliifahamisha Kamati kuwa imechukua hatua za kinidhamu kwa watuhumiwa ikiwa ni pamoja na kushushwa vyeo. Aidha, Chuo kimeimarisha mifumo ya udhibiti wa ndani ili kuongeza ufanisi na usimamizi wa fedha za umma. Hata hivyo, hatua za kisheria kwa wahusika bado hazijakamilika ipasavyo.

2.7.4 Ukaguzi Maalumu wa Mradi wa Orio (Orio Tanzania Project Escrow Account)

Mheshimiwa Spika, katika ukaguzi uliofanyika mwaka wa fedha ulioishia tarehe 30 Juni, 2020 ilibainika kuwa Wizara ya Afya, Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wazee na Watoto (Fungu 52) ilifanya malipo ya **Euro 1,650,832.17** (Sawa na **Sh. 4,251,751,270.48**) kutoka Akaunti 1950237541600 iliyofunguliwa mwaka wa fedha 2014/15 kwa ajili ya mradi wa ugavi wa vifaa tiba vya Kiuchunguzi kutoka Uholanzi (ORIO PROJECT). Pamoja na mambo mengine, Akaunti hii ilikuwa haikaguliwi tangu mwaka wa fedha 2014/15 na vifaa tiba vilivyolipiwa mwaka wa fedha 2019/20 vilikuwa bado havijapokelewa.

Mheshimiwa Spika, kwa mamlaka aliyonayo Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali chini ya kifungu 78 ya Ukaguzi wa Umma, 2009, CAG aliamua kufanya ukaguzi Maalum utakaowezesha kupata Taarifa kamili juu ya miamala yote iliyofanyika katika akaunti tajwa hapo juu na kufuatilia kwa kina kuhusu mradi mzima na hali ya utekelezaji wake.

Mheshimiwa Spika, naomba kulifahamisha Bunge lako Tukufu kuwa, kwa mujibu wa taarifa ya ukaguzi maalumu ilibainika kuwa tarehe 27 Novemba, 2012 Serikali ya Tanzania kupitia Wizara ya Fedha (Kwa Sasa Wizara ya Fedha na Mipango) iliingia Mkataba Na. ORIO09/TZ/05I na Serikali ya Uholanzi kupitia Wizara ya Biashara ya Nje na Ushirikiano wa Maendeleo ya Ufalme wa Uholanzi kwa ajili ya kutekeleza mradi wa Ugavi wa vifaa tiba vya kiuchunguzi ujulikanao kama Orio.

Mheshimiwa Spika, mradi huu ulikuwa na thamani ya **Euro 23,000,000** kulingana na makubaliano ya awali na baadaye thamani ya mradi iliongezeka hadi **Euro**

23,819,509. Mradi huu ulikuwa unachangiwa na pande zote mbili kwa 50% kila mmoja. Mradi ulikuwa na lengo la kuboresha miundombinu ya Hospitali nchini Tanzania hasa katika huduma za uchunguzi wa mionzi na picha, huduma za akina mama na kuboresha huduma za kitabibu katika hospitali zetu.

Mheshimiwa Spika, ili kutekeleza mradi huu, baada ya makubaliano ya Serikali ya Tanzania na Serikali ya Uholanzi, Wizara ya Afya na Ustawi wa Jamii iliingia Mkataba Na. ME/007/2012-13/HQ/G-W-S/01 na Kampuni ya "Philips Medical System Netherland B.V" ya Uholanzi kwa ajili ya Ugavi wa Vifaa tiba vya kiuchunguzi. Mkataba huu wa miaka 6 ulikuwa na thamani ya **Euro 22,422,471.00** na ulisainiwa tarehe 16 Septemba, 2014. Utekelezaji wa huu Mkataba ulitegemea kuisha Julai, 2016 kwa awamu ya kwanza ya usambazaji wa vifaa na Julai 2021 awamu ya pili ya utumiaji wa vifaa na matengenezo.

Mheshimiwa Spika, Kamati imefanya uchambuzi wa kina wa taarifa hiyo ya ukaguzi maalumu na kubaini hoja zifuatazo: -

- a) Serikali ilichelewa kuweka mchango wake wa fedha kwenye akaunti ya Orio kiasi cha **Euro 2, 900,000** kwa mujibu wa matakwa ya mkataba. Jambo hili lilisababisha kuchelewa utekelezaji wa mradi kwa takribani kipindi cha miezi 19;
- b) Dosari katika manunuzi ikiwa ni pamoja na baadhi ya manunuzi kufanyika bila ya kujumuishwa katika mpango wa mwaka wa manunuzi kinyume na Kifungu 75(1) cha Kanuni za Manunuzi ya Umma za Mwaka 2013;
- c) Kutofanyika kwa mafunzo ya kitaalamu (Biomedical Engineers Training) kwa mujibu wa mkataba. Kwa mujibu wa nyongeza "H" ya mkataba wa Orio, sehemu ya gharama za mkataba ilijumuisha mafunzo ambayo ukaguzi maalumu ulibaini hayakuwa yamefanyika;
- d) Malipo yasiyokuwa na tija (Nugatory expenditure) ya kiasi cha **Sh. 665,138,998** kinyume na Kifungu 21 (2) cha Kanuni za Fedha za Umma za Mwaka 2001. Malipo haya yalitokana na ucheleweshaji wa Serikali kulipa fedha za kugomboa mizigo toka bandarini;
- e) Kutumia muda mrefu kutoka kupokea mizigo hadi kuifunga na kuanza kufanya kazi. Changamoto hii ilibainika hususan kwenye mitambo ya CT Scan na MRI. Mathalani kwa hospitali ya Bugando, mashine ya MRI ilipokelewa tarehe 15

Januari, 2021 hata hivyo hadi uhakiki unafanyika tarehe 24 Juni, 2021 mashine hiyo ilikuwa bado haijakabidhiwa rasmi kwa hospitali; na

- f) Dosari katika shughuli za ujenzi wa vyumba vya kuhifadhia vifaa tiba kwa baadhi ya hospitali.

Mheshimiwa Spika, baada ya kupokea na kuchambua Taarifa ya Ukaguzi huu Maalumu wa Akaunti ya ORIO, Kamati ilipata fursa ya kufanya mahojiano ya kina na Afisa Masuuli Fungu 52 – Wizara ya Afya. Afisa Masuuli aliifahamisha Kamati jitihada ambazo zimechukuliwa ili kurekebisha dosari zilizoibuliwa na CAG. Hatua hizo ni pamoja na kufanya mapitio ya mkataba husika ili kuondoa masharti hasi yaliyomo katika mkataba huo. Katika sehemu ya 3 ya taarifa hii, Kamati imetoa pendekezo la namna Wizara inavyoweza kuboresha usimamizi wa mikataba mikubwa ya afya.

2.8 Dosari za Msingi Zilizobainishwa na CAG

Mheshimiwa Spika, CAG alibainisha dosari za msingi katika matumizi ya fedha za umma katika maeneo mengine kama ifuatavyo: -

2.8.1 Kutozingatiwa kwa Sheria ya Fedha za Umma Sura 348 (R.E.2020) na Miongozo ya Usimamizi wa Fedha za Umma

Mheshimiwa Spika, Sheria ya Fedha za Umma Sura 348 kama ilivyorejewa mwaka 2020, ndio Sheria ya msingi kabisa inayotoa mwongozo wa namna bora ya usimamizi, matumizi na udhibiti wa makusanyo na matumizi ya Fedha za Umma. Aidha, Sheria hii ni mahsusi katika kuliwezesha Bunge kudhibiti na kusimamia fedha za umma, rasilimali na masuala yanayofanana na hayo.

Mheshimiwa Spika, mapitio na uchambuzi wa kina wa Kamati pamoja na mahojiano na Maafisa Masuuli mbalimbali, umebaini uwepo wa matukio ya ukiukwaji wa masharti ya Sheria ya Usimamizi wa Fedha za Umma Sura 348. Kamati inawasilisha katika taarifa hii masuala yaliyobainika katika eneo hili na kwa mafungu husika kama ifuatavyo: -

(a) Kutothibitishwa Uwepo wa Mapato ya Kiasi cha Sh. 3,567,797,000 na Matumizi ya kiasi cha Sh. 3,562,364,709 Katika Shirika la Masoko Kariakoo

Mheshimiwa Spika, mnamo tarehe 10/07/2021 jengo la Shirika la Soko la Kariakoo liliungua kwa moto uliosababisha kuteketea kwa nyaraka na taarifa

muhimu za shirika, bidhaa za wafanyabiashara na mali nyinginezo. Kutokana na hali hiyo Mdhubiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali alishindwa kupata ushahidi wa kutosha na unaofaa wa ukaguzi wa taarifa za kifedha za Shirika la Soko ya Kariakoo (KMC) kwa mwaka wa fedha ulioishia tarehe 30 Juni 2021.

Mheshimiwa Spika, maeneo mahsusi ambayo yalisababisha CAG kushinda kutoa maoni katika Shirika la Masoko Kariakoo ni kama ifuatavyo: -

- i. CAG hakuweza kuthibitisha mapato kwa mwaka wa fedha 2020/2021 ya kiasi cha **Sh. 3,567,797,000** yaliorekodiwa katika taarifa za fedha za Shirika la Masoko ya Kariakoo kwa sababu hakupewa uthibitisho wa kutosha kuhusu taarifa za mapato husika, kama vile ankara za wateja au bili, risiti, mikataba ya watoa huduma kwa ajili ya ukusanyaji wa mapato na mikataba ya wapangaji. Aidha, CAG hakuweza kujiridhisha kwa njia mbadala kuhusu mapato ya **Sh.3, 567,797,000** yaliyopatikana katika kipindi cha mwaka 2020/2021, kama yalivyoainishwa katika taarifa ya mapato na matumizi ya Shirika;
- ii. CAG hakuweza kuthibitisha matumizi ya **Sh. 3,562,364,709** kwa sababu hakupewa vocha za malipo na nyaraka za uthibitisho zinazohusiana na malipo tajwa. Aidha, CAG hakuweza kujiridhisha na kuthibitisha kwa njia mbadala kuhusu matumizi ya **Sh. 3,562,364,709** yaliyofanyika katika kipindi cha mwaka 2020/21 kama yalivyoainishwa katika taarifa ya mapato na matumizi ya Shirika;
- iii. CAG hakuweza kuthibitisha madeni ambayo shirika linadai ya jumla ya **Sh. 2,451,703,331** (Trade and other receivables) yaliyoripotiwa katika taarifa ya mizania (Statements of financial position) ya tarehe 30 Juni 2021;
- iv. CAG hakuweza kuthibitisha madeni ya kibiashara na mengine ambayo shirika linadaiwa (trade payables and other payables) ya jumla ya **Sh.1, 223,152,000** kwa sababu CAG hakupewa nyaraka sahihi za madeni hayo ikiwa ni pamoja na mikataba ya watoa huduma, vocha za malipo, ankara, hati za manunuzi, risiti, na nyaraka nyinginezo zinazohusiana na madeni hayo; na
- v. CAG hakuweza kuthibitisha mali, mitambo na vifaa vya **Sh. 55,466,235,364** vya Shirika kwa sababu hakuweza kupatiwa daftari la mali zisizohamishika (fixed assets register), Pamoja na nyaraka nyingine zinazohusiana na mali hizo.

Mheshimiwa Spika, hoja ya Kamati katika eneo hili ni kwamba, taasisi zote za Serikali zinatakiwa kuwa na njia mbadala ya kutunza taarifa muhimu za fedha ili kunapotokea majanga kama ya moto au mafuriko, basi iwepo njia mbadala ya kupata taarifa hizo. Hili ni takwa la kisheria la Sheria ya Fedha za Umma Sura 348.

Mheshimiwa Spika, hivyo janga la moto lilolotokea Kariakoo linaweza kutumika kuficha matumizi mabaya ya fedha za umma kwa CAG kutopewa nyaraka muhimu za fedha ili kukamilisha ukaguzi. Kamati imetoa pendekezo mahsusi katika suala hili kwenye sehemu ya 3 ya taarifa hii.

(b) Malipo ya Fidia Zaidi ya Kiwango Kilichopo Kwenye Taarifa ya Tathmini Kiasi cha Sh. 1,070,637,576 na Malipo ya Usumbufu Sh. 434,129,600 Kulikofanywa na DART

Mheshimiwa Spika, Taarifa ya Hesabu zilizokaguliwa za Wakala wa Mabasi Yaendayo Haraka (DART) ulibainisha uwepo wa hoja ya ukaguzi inayohusu malipo ya **Sh. 1,070,637,576** kama fidia. Fidia hii ililipwa kwa kuzingatia masharti ya Sheria ya Usajili wa Ardhi ya Mwaka 1999 (R.E 2019) na Sheria ya Uthamini na Usajili wa Wathamini Na. 7 ya Mwaka 2016.

Mheshimiwa Spika, hoja hii inatokana na maelezo ya DART kuwa jedwali la malipo ya **Sh. 1,070,637,576** linahusisha malipo yaliofanyika kwa wahusika 17 kwa mwaka wa fedha 2020/2021. Aidha, DART walifafanua kuwa malipo hayo ni mwendelezo wa malipo yasiokuwa yamefanyika kati ya mwaka 2010 na 2013.

Mheshimiwa Spika, hata hivyo, CAG aliifahamisha Kamati kuwa hadi ukaguzi huu unakamilika hakuwa amepewa nyaraka kuthibitisha uhalali wa malipo hayo kwa wahusika 17. Hii ni pamoja na kutokuwepo muhtasari uliosainiwa kupitisha malipo ya uthamini wa ardhi kwa wahusika. Aidha, malipo hayo ya fidia yalikusishia pia malipo ya fedha za usumbufu kiasi cha **Sh. 434,129,600**. Hata hivyo, CAG katika taarifa yake alifafanua kuwa hapakuwa na uthibitisho kuonyesha kuwa Serikali ndiyo ilitoa idhini ya kulipa riba ya usumbufu kwa walalamikaji.

(c) Kutoandaliwa Hesabu na Kutofanyika kwa Ukaguzi wa Hesabu za Mfuko wa Tuzo na Tozo wa Polisi (Police Force Rewards Fund) Katika Fungu 28 – Jeshi la Polisi

Mheshimiwa Spika, Jeshi la Polisi limeanzisha Mfuko wa Tuzo (Rewards Fund) ambao umeanzishwa chini ya Sheria ya Jeshi la Polisi (The Police Force and Auxiliary Services Act; Cap 322) ili kuchukua nafasi ya Mfuko uliokuwa ukiitwa Mfuko wa Tozo na Zawadi (Police Rewards and Fines Fund). Kwa mujibu wa Kifungu cha 66 (4) cha Sheria hiyo Mfuko wa Tuzo na Tozo wa Polisi (Police Rewards Fund) ulianzishwa mahususi kwa ajili ya ustawi wa askari.

Mheshimiwa Spika, katika Taarifa ya Hesabu zilizokaguliwa za Fungu 28 – Jeshi la Polisi kwa mwaka wa fedha unaoishia tarehe 30 Juni 2021, CAG alibaini uwepo wa kiasi cha **Sh. 35,382,216,828** ambayo ni fedha iliyowekwa kwenye akaunti Benki Kuu kutokana na mfuko wa tuzo na tozo. Hata hivyo pamoja na uwepo wa fedha hizo katika mfuko wa zawadi, CAG alibaini hapakuwa na Kanuni za kusimamia uendeshaji wa mfuko huo na hesabu za mfuko hazikuwasilishwa kwa ukaguzi.

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kifungu cha 30(3) cha Sheria ya Fedha za Umma, Sura 348 kinamtaka kila Afisa yeyote wa Serikali aliyekabidhiwa nafasi ya kuendesha mfuko maalumu, kuandaa na kuwasilisha kwa CAG hesabu za mfuko kwaajili ya ukaguzi kila inapotakiwa na Mhasibu Mkuu wa Serikali.

Mheshimiwa Spika, Nukuu ya sehemu ya Kifungu husika ni kama ifuatavyo: -

"...Any public officer administering a fund established or deemed to have been established under section 17, and any public officer administering any agency, trust or other fund or account not provided for in this section, shall prepare, sign and transmit to the Controller and Auditor – General Financial Statements of that agency, trust or other fund or account in accordance with International Accounting Standards (IAS).."

Mwisho wa Nukuu.

Mheshimiwa Spika, hatua ya Afisa Masuuli wa Mfuko wa Tozo na Tuzo wa Jeshi la Polisi kutoandaa taarifa ya hesabu za mfuko huo kwa kipindi chote ili zikaguliwe ni kinyume na masharti ya Sheria ya Fedha za Umma Sura 348. Aidha kutokuwepo kwa Kanuni za uendeshaji wa mfuko kunaweza kusababisha upotevu wa fedha za umma na matumizi mabaya ya fedha za umma.

2.9 Umiliki na Uendeshaji wa Kampuni ya Uendelezaji wa Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa Kilimanjaro (KADCO)

Mheshimiwa Spika, mnamo tarehe 07 Septemba, 2022, Kamati ilikutana kupitia na kujadili taarifa ya hesabu zilizokaguliwa za Kampuni ya Uendelezaji wa Kiwanda cha Ndege cha Kilimanjaro (KADCO) kwa mwaka wa fedha unaoishia tarehe 30 Juni, 2021.

Mheshimiwa Spika, katika Kikao hicho Kamati ilibaini uwepo wa hoja ya ukaguzi inayohusu uendeshaji wa KADCO. Hoja hiyo kimsingi inahusu misingi ya kisheria ya uendeshaji wa KADCO hasa ikizingatiwa kuwa KADCO ni Shirika la Umma lakini kuna mkataba wa miaka 25 wa uendeshaji (Concession agreement) wa Kampuni ya Uendelezaji Wa Kiwanja Cha Ndege cha Kimataifa Kilimanjaro (KADCO). Mkataba huu ni baina ya Serikali na KADCO uliosainiwa tarehe 17 Julai 1998 ambao kwa masharti yake ulitakiwa uwe umepitiwa na kuhuishwa mwaka 2013 na unatakiwa kukamilika tarehe 16 Julai 2023.

Mheshimiwa Spika, hoja hii iliibua changamoto kwa Kamati ambapo Kamati iliitaka Wizara ya Ujenzi na Uchukuzi (Sekta ya Uchukuzi), Bodi ya KADCO, Msajili wa Hazina (TR) na Mamlaka ya Viwanja vya Ndege (TAA) kuwasilisha maelezo ya kina kuhusiana na suala hili.

Mheshimiwa Spika, mnamo tarehe 09 Oktoba, 2022, wahusika niliowataja hapo juu walifikia mbele ya Kamati kwa ajili ya kuwasilisha maelezo ya ziada kuhusiana na hoja ya uendeshaji wa kisheria na mkataba wa KADCO. Katibu Mkuu Sekta ya Ujenzi na Msajili wa Hazina waliieleza Kamati kwamba hoja ya mkataba wa uendeshaji inafanyiwa kazi na kikosi kazi kilichoundwa na Mwanasheria Mkuu wa Serikali, Wizara ya Ujenzi na Uchukuzi na Ofisi ya Msajili wa Hazina. Hata hivyo, ilibainika kuwa jambo hili halijapatiwa ufumbuzi kwa wakati kwani mkataba huo wa uendeshaji utamalizika muda wake tarehe 16 Julai 2023.

Mheshimiwa Spika, Kamati iliamua kufanya uchambuzi wa kina wa Taarifa ya CAG kuhusu KADCO na kubaini kuwa Kampuni ya Uendelezaji wa Viwanja vya Ndege ya Kilimanjaro (Kilimanjaro Airports Development Company Limited - KADCO) ilisajiliwa kwa mujibu wa Sheria ya Makampuni, Sura ya 212 mnamo tarehe 11 Machi, 1998 kama kampuni binafsi ikiwa inamilikiwa na Kampuni mbili ambazo ni Mott MacDonald International Limited aliyekuwa na hisa 99%; na Inter Consult Limited aliyekuwa na hisa 1%.

Mheshimiwa Spika, lengo la kuundwa KADCO lilikuwa kuwezesha uwekezaji katika kiwanja cha KIA. Kwa misingi hiyo, Serikali na KADCO waliingia mkataba wa wanahisa (Shareholders agreement). Mkataba huu ulisainiwa tarehe 17 Julai, 1998 ili kurekebisha umiliki wa Kampuni ya KADCO kwa kuongeza wanahisa wengine na hivyo kuifanya Serikali kumiliki 24% ya hisa za KADCO na 76% kumilikiwa na wanahisa wengine kwa mgawanyo ufuatao: -

- a) Mott MacDonald International 41.4%;
- b) South Africa Infrastructure Fund- SAIF 30%; na
- c) Inter Consult (T) Limited 4.6%.

Mheshimiwa Spika, Mnamo tarehe 10 Novemba, 1998 Serikali iliingia Mkataba wa uendeshaji (Concession agreement) na KADCO. Mkataba huo uliipa KADCO haki ya kipekee ya kuendeleza Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa Kilimanjaro (KIA) kwa kipindi cha miaka 25. Ilipofika mwaka 2006, Serikali ilifanya tathmini ya utendaji wa kampuni na kubaini changamoto zifuatazo: -

- a) Wanahisa wenza kushindwa kuwekeza katika uendelezaji wa miundombinu ya KIA na hivyo kusababisha utendaji usioridhisha;
- b) Serikali kutonufaika kutokana na kutokuwepo kwa kipengele cha kuitaka KADCO kulipa ada ya uendeshaji wa KIA (Concession fee);
- c) Kutokuwepo kwa kipengele kinachoweka masharti ya ukomo wa mkataba na badala yake mkataba umeweka kipengele ambacho kinaweka masharti ya kuhuisha mkataba kila baada ya miaka 15; na
- d) Kuwepo kwa kipengele kinachoipa KADCO haki ya pekee ya kuzuia uwepo wa kiwanja kingine cha ndege cha kimataifa ndani ya usawa wa mzunguko (radius) wa kilomita 240 kila upande kutoka KIA.

Mheshimiwa Spika, kutokana na changamoto zilizoainishwa hapo juu, mwaka 2008 Serikali ilipendekeza kwa wanahisa wenza kufanya marekebisho ya mkataba. Mapendekezo ya marekebisho hayo yalikataliwa na wanahisa wenza. Hadi kufikia mwaka 2009 hakukuwa na maafikiano na hivyo Serikali iliamua kununua hisa zote za wanahisa wenza na hivyo kufanya Serikali kuwa mwanahisa pekee wa KADCO kwa 100%.

Mheshimiwa Spika, baada ya kununua hisa, Serikali iliendelea kurekebisha taarifa za KADCO zilizoko BRELA kuhusu hali ya umiliki wa hisa kwa 100% chini ya Msajili wa

Hazina. Kufuatia kukamilika kwa utaratibu huo mwaka 2014 KADCO ilipewa namba ya usajili (TR 169) kama Kampuni ya Serikali.

Mheshimiwa Spika, Kutokana na maelezo hayo Kamati kwa kupitia taarifa ya CAG ilibaini uwepo wa hoja ambazo zinatakiwa kutolewa majibu kama ifuatavyo: -

- a) Maelezo kuhusu uhalali na sababu ya kuendelea kuwepo mkataba wa uendeshaji (Concession agreement) kati ya Kampuni ya Uendeshaji Kiwanja cha ndege Kilimanjaro (KADCO) na Serikali unaotarajiwa kufikia ukomo tarehe 16 Julai, 2023;
- b) Maelezo kuhusu mchango ambao wabia wa mwanzo wa KADCO walichangia ulikuwa kiasi gani kwa mujibu wa mkataba na kwa kiasi gani walitimiza masharti ya mkataba huo. Ikumbukwe kuwa Serikali ilitumia fedha za umma takribani (**Dola za Marekani milioni 5.3**) fedha ambazo zilitokana na mkopo uliochukuliwa na Mamlaka ya Viwanja vya Ndege (TAA) kutoka benki ya CRDB⁸ kununua hisa zote za KADCO; na
- c) Maelezo kuhusu sababu ya msingi ya KADCO kutoendeshwa katika kipindi cha mpito na Mamlaka ya Viwanja vya Ndege Tanzania (TAA) au kuwa kampuni tanzu ya TAA kama uamuzi wa awali wa Serikali ulivyoelekeza na kwa mujibu wa majukumu ya kisheria ya TAA⁹.

2.10 Utendaji wa Kifedha wa Benki za Serikali (TCB na TIB)

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipata fursa ya kupitia na kuchambua taarifa ya hesabu zilizokaguliwa za Benki ya Tanzania ya Biashara (TCB) na Benki ya Maendeleo ya TIB. Katika uchambuzi wa hesabu za benki hizo za Serikali, hoja kuu mbili (2) zilibainika kama ifuatavyo: -

a) Ongezeko la Mikopo Chechefu (Non Performing Loans, NPL)

Kwa mujibu wa mwongozo Na. FA.130/170/01/5 uliotolewa na Benki Kuu ya Tanzania (BoT) tarehe 22 Januari 2021, Benki hazitakiwi kuzidisha kiasi cha mikopo chechefu kwa zaidi ya 5%. Hata hivyo ukaguzi wa hesabu za TCB na TIB umebainisha ongezeko la aina hiyo ya mikopo kwa kipindi cha miaka miwili (2) mtawalia. Mchanganuo wa aina hiyo ya mikopo umefafanuliwa katika Jedwali Na. 2.4 hapa chini.

⁸ Marejesho ya mkopo husika yalikamilika mwezi Novemba 2014.

⁹ Rejea GN. Na. 504 ya mwaka 1999 kuhusu majukumu ya TAA.

Jedwali Na. 2.4: Mchanganuo wa Mikopo Chechefu Katika Benki za TIB, TADB na TCB

Maelezo	TIB Development Bank		TCB BANK	
	2019	2020	2019	2020
NPL (TZS'Millioni)	260,850	327,296	24,689	93,289
Total Exposure (TZS'Millioni)	628,804	634,105	420,590	617,810
NPL Ratio	41.48%	51.62%	5.87%	15.10%

Chanzo. Taarifa ya hesabu zilizokaguliwa za TIB na TCB kwa mwaka wa fedha unaoishia tarehe 30 Juni, 2021.

Uchambuzi wa Kamati ulibaini kuwa ongezeko la mikopo chechefu kwa TIB limechangiwa zaidi na Benki kuwa na changamoto ya mtaji kulikotokana na anguko la kiuchumi kwa sekta zilizokopa toka kwenye Benki hiyo. Kwa upande wa TCB ongezeko la NPL limesababishwa na hatua ya kuunganishwa kwa shughuli za iliyokuwa Benki ya Posta na Benki ya TIB Biashara. Hatua hiyo ilisababisha mikopo chechefu kuongezeka kwa 9.23% ukilinganisha na ile iliyoripotiwa mwaka 2019.

b) Hali ya Utoshelevu wa Mtaji katika Benki za Serikali (Capital Adequacy Ratio)

Kanuni 19(2) ya Kanuni za Benki na Taasisi za Kifedha (Development Finance) Kanuni za Mwaka, 2011, zinaitaka taasisi ya kifedha ya maendeleo kwa muda wote kuwa na mtaji wa msingi (Core capital) na mtaji wa jumla (Total capital) kwa wastani wa 13% and 15% mtawalia.

Uchambuzi wa taarifa za hesabu za TCB na TIB Development Bank, ulibaini kuwa hadi kufikia tarehe 31 Disemba 2020 TIB Development Bank na TCB, mtaji ulikuwa 6.9% na 10.94% mtawalia kwa mtaji wa msingi na mtaji wa jumla hivyo kuwa chini ya kiwango kinachokubalika cha 13% and 15% mtawalia. Kwa upande wa TIB, hali ya mtaji kuwa mbaya ilitokana na kupata hasara mfululizo ambapo hadi kufikia tarehe 31 Disemba 2020 Benki ilikuwa na hasara jumuiifu ya **Sh. Bilioni 134.95** ambayo ilikula mtaji wa Benki.

Kwa upande wa Benki ya Biashara Tanzania (TCB) hali mbaya ya mtaji imesababishwa na kuunganishwa kwa Benki hiyo na Benki ya TIB Biashara, kwani hapo kabla uwiano wa mtaji ulikuwa 16.80% (2019) na 10.94% 2020.

Hoja hizo mbili hapo juu ni za muhimu sana, kwa kuwa utoshelevu wa mtaji ni Kigezo muhimu cha Benki kuwa na leseni ya kufanya biashara. Hivyo kihatarishi kinachozikabili Benki hizi ni kikubwa na hivyo kinaweza kusababisha Benki husika kuwekwa chini ya uangalizi wa Benki Kuu ya Tanzania (BOT) kwa mujibu wa Sheria.

2.11 Uchambuzi wa Taarifa za Kaguzi za Ufanisi

Mheshimiwa Spika, katika kipindi tunachokitolea taarifa, Kamati ilifanikiwa kupitia na kuchambua jumla ya taarifa 4 za ukaguzi wa ufanisi. Naomba kulifahamisha Bunge lako Tukufu kuwa, hii ni hatua kubwa na ya mfano kwa Bunge kuanza kujadili taarifa za ukaguzi wa ufanisi.

Mheshimiwa Spika, kwa muda mrefu na kwa tamaduni za Mabunge mengi ndani ya Jumuiya ya Madola, Kamati za Bunge zimekuwa zikipitia na kujadili taarifa za ukaguzi za hesabu (Financial audit) bila kutoa muda wa kutosha wa kupitia na kuchambua taarifa za ukaguzi wa ufanisi (Performance audit reports).

Mheshimiwa Spika, napenda kulifahamisha Bunge lako Tukufu kuwa, matumizi mabaya ya fedha za umma sio lazima yatokane na ubadhirifu katika masuala kama manunuzi au malipo yanayokiuka sheria. Matumizi mabaya ya fedha za umma yanahusisha pia hali ya taasisi za umma kutofikia malengo ya uanzishwaji wake kwa mujibu wa Sheria.

Mheshimiwa Spika, msingi wa hoja hii unajengwa kwenye uzoefu kuwa, taasisi hizi zinatumia rasilimali za umma kila katika uendeshaji wake ikiwa ni pamoja na malipo ya mishahara, maji, umeme na usafiri. Hivyo iwapo malengo husika ya taasisi hayatafikiwa kwa mujibu wa dhima na dhamira za kuanzishwa kwake, basi hayo pia ni matumizi mabaya ya fedha za umma.

Mheshimiwa Spika, baada ya maelezo hayo ya awali katika sehemu hii ya taarifa, naomba kutoa uchambuzi wa Kamati kwa taarifa 4 za ukaguzi wa ufanisi zilizofanyiwa kazi ambazo zinabainisha hali ya matumizi yenye dosari katika fedha za umma kama ifuatavyo: -

2.11.1 Uchambuzi wa Taarifa ya Ukaguzi wa Ufanisi Kuhusu Upangaji na Ugawaji wa Mikopo kwa Wanafunzi wa Elimu ya Juu

Mheshimiwa Spika, lengo kuu la ukaguzi ilikuwa ni kubaini iwapo mfumo wa utoaji wa mikopo ya wanafunzi wa elimu ya juu chini ya Wizara ya Elimu Sayansi na Teknolojia na Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu nchini unafanya kazi ipasavyo na kama mikopo inatolewa kwa usahihi na kwa haki kwa wanafunzi wenye uhitaji.

Mheshimiwa Spika, ukaguzi ulilenga kutathmini ufanisi wa Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu katika kusimamia maombi ya mikopo, utendaji kazi wa mfumo wa upangaji wa mikopo, ufanisi katika kusimamia rufaa za mikopo, ufanisi wa Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu katika kugawa mikopo kwa waombaji waliofanikiwa pamoja na utendaji kazi wa mfumo mzima wa usimamizi wa sekta ya mikopo ya elimu ya juu pamoja na namna inavyotatua madhaifu yanayobainika katika upangaji wa mikopo.

Mheshimiwa Spika, ukaguzi huu wa ufanisi ulihusisha kipindi cha miaka 5 ambapo kwa ujumla kumeonekana uwepo wa maboresho makubwa katika taratibu za utoaji wa mikopo na ongezeko la idadi ya wanufaika wa mikopo husika. Hali kadhalika, marejesho na uendeshaaji kidijitali wa mifumo ya utoaji wa mikopo ya wanafunzi wa elimu ya juu. Kwa mfano kumwekuwa na ongezeko la wanufaika wa mikopo kutoka 116,706 (2016/2017) hadi 149,389 (2020/2021).

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio hayo, ukaguzi wa ufanisi ulibaini masuala mahsusi ya muhimu ambayo ni kama ifuatavyo: -

- a) Mapitio ya Taasisi 17 yalibaini kuwa Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu imekuwa ikipeleka kwa wakati awamu ya kwanza ya fedha. Fedha zimekuwa zikitolewa kwa wastani wa wiki moja kabla ya kuanza kwa mwaka mpya wa masomo;
- b) Upangaji wa mikopo usiotosheleza kwa wanafunzi wapya ambapo Bodi haikuweza kutoa mikopo kwa 100% kwa waombaji waliostahili;
- c) Utoaji wa mikopo inayofikia **Sh. 1,768,247,000** kwa wanafunzi wasiostahili. Mikopo hiyo ilitolewa kati ya mwaka 2016 hadi 2018 kwa wanafunzi ambao hawakuwa kwenye vyuo vya elimu ya juu lakini walipewa mikopo kwa maelekezo ya Serikali;

- d) Muunganiko hafifu wa mfumo wa maombi ya mkopo kwa njia ya mtandao hivyo kushindwa kufungamanisha masharti ya Kifungu cha 4.6 cha Muongozo wa Upangaji na Ugawaji wa Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu;
- e) Waombaji kupangiwa ada chini ya kiwango na zaidi ya kiwango cha ada stahiki. Kwa mwaka 2018/2019 wanafunzi 6182 walipangiwa mikopo zaidi ya kiwango kwa kiasi cha **Sh.5,668,843,406** na wanafunzi 2,852 walipangiwa mikopo chini ya kiwango kwa upungufu wa **Sh.1,147,016,452**;
- f) Upangaji wa mikopo inayofikia **Sh. 2,255,336,448** kwa waombaji wasiokuwa na uhitaji;
- g) Kutowapangia mikopo wanafunzi wanaostahili kupata mikopo;
- h) Usimamizi hafifu wa bakaa na fedha za wanafunzi wanaohama vyo; na
- i) Uhamasishaji duni wa vyanzo vingine vya fedha kwa ajili ya mpango wa mikopo ya wanafunzi wa elimu ya juu.

Mheshimiwa Spika, kufuatia mahojiano na Afisa Masuuli Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia na Bodi ya Wakurugenzi ya HESLB pamoja na uchambuzi wa taarifa ya CAG, Kamati ilibaini masuala muhimu ya ziada ambayo pia yanatakiwa kufanyiwa kazi ili kuongeza wigo wa udhibiti wa matumizi ya fedha za umma katika HESLB. Masuala hayo ni kama ifuatavyo: -

- a) Iliithibitika kwamba, utaratibu unaotumika kwa sasa katika utambuzi wa wahitaji wa mikopo unatumia vigezo kadirio (Proxy indicators) ambavyo haviakisi uhalisia wa hali ya familia wanazotoka waombaji;
- b) Mahitaji ya mikopo yamekuwa yakiongezeka na yanatarajiwa kuongezeka zaidi katika miaka michache ijayo kufuatia uwekezaji mkubwa uliofanywa na Serikali katika miundombinu ya elimu msingi na sekondari pamoja na Sera ya elimu bila ada;
- c) Ilibainika pia kuwa mfumo wa sasa wa utambuzi, upangaji na utoaji wa mikopo ya elimu ya juu unaongozwa zaidi na uhitaji (Neediness) ili kuweka usawa (Equity) bila ya kuzingatia aina ya Shahada za wanufaika na kama zinashahabiana na mahitaji ya soko la ajira na uzalishaji;
- d) Kamati imethibitisha kuwa majukumu ya HESLB na ukwasi unaosimamiwa nao unaongezeka kila mwaka; na
- e) Uamuzi wa Serikali wa kutoa mikopo kwa wanafunzi wa stashahada uliathiri kwa kiasi kikubwa mapato ya bodi.

Mheshimiwa Spika, kutokana na uchambuzi wa masuala yaliyofafanuliwa katika aya zilizotangulia hapo juu, Kamati imetoa mapendekezo ya kuboresha usimamizi na udhibiti wa fedha za umma katika Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu katika sehemu ya 3 ya taarifa hii.

2.11.2 Uchambuzi wa Taarifa ya Ukaguzi wa Ufanisi Katika Usimamizi wa Matengenezo ya Barabara Unaofanywa na TANROADS

Mheshimiwa Spika, matengenezo ya barabara ni mojawapo ya sekta ya ujenzi inayosaidia ukuaji wa uchumi wa nchi. Aidha, ni miongoni mwa shughuli ambazo serikali inatumia kiasi kikubwa cha mapato yake. Kwa hali hiyo, Taifa linatakiwa kuwa na imani na uhakika kuhusu ubora na matumizi sahihi ya fedha zinazotumika katika kutekeleza shughuli za matengenezo ya barabara.

Mheshimiwa Spika, kwa rejea ya Taarifa ya Hesabu zilizokaguliwa za Bodi ya Mfuko wa Barabara ya Mwaka 2021 ilibainisha uwepo wa ongezeko la kiasi cha fedha kilichotengwa kwa ajili ya matengenezo ya barabara kwa kuzingatia urefu wa mtandao wa barabara.

Mheshimiwa Spika, Taarifa hiyo inabainisha kuwa fedha zilizokusanywa kutoka katika Tozo za Ushuru wa Barabara na Mafuta na kuidhinishwa kwa ajili ya matengenezo ya barabara zilizopo chini ya TANROADS na TARURA, ziliongezeka kutoka **Sh. Bilioni 839.1** kwa mwaka wa fedha 2019/20, hadi **Sh. Bilioni 916.8** mwaka 2020/21. Hivyo kuna ongezeko la **Sh. Bilioni 77.6** ambayo ni sawa na 8% ya makusanyo ya mwaka uliopita yatokanayo na ushuru wa barabara. Katika fedha hizi za tozo, 70% zilipelekwa TANROADS, na 30% zilipelekwa TARURA.

Mheshimiwa Spika, vilevile, katika mwaka wa fedha 2019/20, TANROADS ilipokea kiasi cha **Sh. Bilioni 299**, wakati katika mwaka 2020/21 **Sh. Bilioni 369** zilipelekwa katika Mikoa yote kwa ajili ya kazi zilizopangwa za matengenezo ya barabara. Hivyo basi ni muhimu kuhakikisha kuwa mfumo wa matengenezo ya barabara nchini unakuwa na ufanisi ili kupata thamani ya fedha iliyotengwa na ilyotumika katika shughuli za matengenezo ya barabara.

Mheshimiwa Spika, lengo kuu la ukaguzi huu wa ufanisi lilikuwa ni kutathmini kama Wizara ya Ujenzi na Uchukuzi kupitia Wakala wa Barabara nchini (TANROADS) imesimamia ipasavyo matengenezo ya barabara ili ziweze kudumu kwa muda mrefu na katika kipindi kilichotarajiwa.

Mheshimiwa Spika, kwa muhtasari ukaguzi huu wa ufanisi ulibaini masuala yafuatayo: -

- a) Uwepo wa barabara zenye ubovu nchini. Ukaguzi ulibaini kuwa barabara nyingi hasa zenye kiwango cha changarawe zina hali mbaya. Aidha ukaguzi ulibaini takribani 13% ya barabara zilikuwa mbovu;
- b) Kutokuwepo na ufanisi katika kuandaa mipango ya matengenezo ya barabara. Ukaguzi ulibaini kuwa TANROADS hawakuwa na mfumo wa usimamizi wa rasilimali za barabara (RAMS)¹⁰ hivyo kuathiri mipango ya matengenezo;
- c) Ukaguzi ulibaini kuwa, mapato ya fedha za barabara yalikuwa hayatoshelezi kugharamia matengenezo ya barabara nchini. Hii inathibitishwa na kupungua kwa uwezo wa kifedha katika kugharamia shughuli za matengenezo ya barabara. Timu ya Ukaguzi pia ilibaini kuwa, kuanzia mwaka wa fedha 2016/17 mpaka 2019/20, fedha zilizotolewa kutoka Bodi ya Fedha za Barabara kwenda TANROADS zilikuwa kati ya 73% na 95% ya kiasi kilichoidhinishwa kwa mwaka;
- d) Ukaguzi ulibaini kuwa kulikuwa na ucheleweshaji wa kukamilika kwa kazi za matengenezo ya Barabara ambapo mikataba 643 kati ya 1970 ya matengenezo sawa na 33% ya miradi ya matengenezo ya barabara haikukamilika kwa wakati; na
- e) TANROADS haikuwa na uwezo wa kutosha wa kusimamia, kukagua, kufuatilia na kutathmini shughuli za matengenezo ya barabara. Timu ya Ukaguzi ilibaini kuwa TANROADS ilikuwa na upungufu wa 59% ya watumishi katika mwaka wa fedha 2020/21.

2.11.3 Uchambuzi wa Taarifa ya Ukaguzi wa Ufanisi Kuhusu Taratibu za Ukusanyaji wa Maduhuli Katika Sekta ya Madini

Mheshimiwa Spika, sekta ya madini ni muhimu katika kuchangia maendeleo ya kiuchumi ya nchi. Mchango wa sekta ya madini katika Pato la Taifa uliongezeka kutoka 5.2% mwaka 2019 hadi kufikia 6.7% mwaka 2020. Mchango huo unatarajia kuongezeka zaidi hadi kufikia 10% ifikapo mwaka 2025. Ili kufikia malengo haya, ni

¹⁰ Roads Assets Management System.

muhimu kuwepo na usimamizi madhubuti wa mifumo ya ukusanyaji wa maduhuli yatokanayo na madini nchini.

Mheshimiwa Spika, ukaguzi huu ulifanya tathmini iwapo Tume ya Madini imeweka hatua madhubuti ili kudhibiti usimamizi wa ukusanyaji wa maduhuli yatokanayo na shughuli za uchimbaji madini nchini ili kuongeza kasi ya maendeleo ya kiuchumi na kijamii kwa kuzingatia maendeleo endelevu ya matumizi ya rasilimali za madini. Ukaguzi huu ulihusisha miaka ya fedha 2018/2019 hadi 2020/2021.

Mheshimiwa Spika, matokeo ya ukaguzi huu wa ufanisi ni kama ifuatavyo: -

- a) Kutofanyika kwa kaguzi kutosha za madini. Ukaguzi ulibaini kuwa kiwango cha kaguzi zilizofanyika ni kidogo ukilinganisha na mipango iliyowekwa. Kwa ujumla, ilibainika kuwa, kuanzia mwaka wa fedha 2018/19 hadi 2020/21 wastani wa 74% ya idadi ya kampuni za madini na wafanyabiashara wa madini hawakufanyiwa ukaguzi wa kifedha na uhakiki wa kodi na Tume ya Madini. Taarifa hizo za kaguzi ndizo hutumika kuhakiki kodi na tozo nyingine za Serikali;
- b) Ukaguzi ulibaini kuwa uchaguzi wa Kampuni za Madini kwa ajili ya kufanya uhakiki wa mapato ya kila mwaka ulitokana na uainishaji wa maeneo hatarishi kwa kampuni husika hasa kupitia gharama za utafutaji, gharama za mali kama mitambo, gharama za uendeshaji pamoja na mirabaha. Hata hivyo, Tume ya Madini ilifanya ukaguzi usiojitosheleza ili kufutilia uhalisia wa gharama hizo ambazo zinahitajika wakati wa kukokotoa malipo ya kodi;
- c) Ukaguzi ulibaini kuwa mfumo unaotumika sasa wa Huduma za Leseni za Madini Kimtandao "FlexiCadastre"¹¹ katika utoaji wa leseni za madini kwa mara ya mwisho ulihuishwa mnamo mwaka 2014, hivyo mfumo huo umepungua ufanisi wa utendaji kazi wake ukilinganisha na idadi kubwa ya maombi ya leseni za madini zinazopaswa kushughulikiwa na mfumo huo;
- d) Ukaguzi ulibaini kupitia uhakiki wa fomu za marejesho ya miamala kuwa, bei na thamani ya madini zilizowasilishwa katika fomu za marejesho hazikuwa za uhakika kutokana na sababu kwamba wafanyabiashara wengi hawakuwa tayari kutangaza kiwango halisi cha marejesho baada ya mauzo ili kupunguza kiasi

¹¹ Tovuti ya Huduma za Leseni kwa Njia ya Mtandao inayomilikiwa na Serikali ya Tanzania.

cha mrabaha wanachotakiwa kulipa kwa mujibu wa sheria; na

- e) Uwepo wa mashine chache za X-Ray Fluorescence (XRF) ambazo hutumika kutambua kiwango halisi cha madini ya metali. Ni muhimu kufahamu kwamba, ukokotoaji wa mrabaha unaolipwa hutegemea tathmini ya kiwango na kiasi cha madini yanayozalishwa. Hivyo, ukaguzi usioridhisha wa kiwango na kiasi cha madini unaweza kusababisha kutokuwa na uhalisia wa mrabaha unaolipwa hivyo kupunguza ukusanyaji wa maduhuli kutoka sekta ya madini.

Mheshimiwa Spika, maudhui ya matokeo ya ukaguzi huu wa ufanisi ni ya muhimu sana katika suala zima la usimamizi wa mapato ya Serikali. Kamati imeafikiana na mapendekezo na ushauri uliotolewa na CAG. Aidha, Kamati ilipokutana na Bodi na Menejimenti ya Tume ya Madini ilipokea na kujadili mpango kazi wa utekelezaji wa mapendekezo ya ukaguzi huu wa ufanisi. Hivyo Kamati inarejea mapendekezo husika katika sehemu ya 3 ya taarifa hii ili yawe sehemu ya maazimio ya Bunge lako Tukufu.

2.11.4 Uchambuzi wa Taarifa ya Ukaguzi wa Ufanisi Kuhusu Shughuli za Usajili wa Biashara na Utoaji wa Leseni

Mheshimiwa Spika, Taarifa ya 4 ya ukaguzi wa ufanisi iliyopitiwa na kuchambuliwa na Kamati ilihusu shughuli za usajili wa biashara na utoaji wa leseni. Madhumuni ya ukaguzi huu wa ufanisi ilikuwa ni kutathmini kama Wakala wa Usajili wa Biashara na Utoaji wa Leseni (BRELA) ilikua na ufanisi wakati wa kutoa huduma zake za msingi za usajili wa biashara na utoaji wa leseni (usajili wa makampuni, usajili wa jina la biashara, leseni za viwanda na biashara) na kama Wizara ya Viwanda na Biashara pamoja na BRELA inafanya ufuatiliaji kwenye utekelezaji wa shughuli za usajili na utoaji wa leseni.

Mheshimiwa Spika, kwa muhtasari ukaguzi huu wa ufanisi ulikuwa na matokeo yafuatayo: -

- a) Ukaguzi huu ulibaini kuwa shughuli za usajili wa biashara na utoaji wa leseni hazikufanyika kwa mujibu wa kifungu namba 4 (2) b cha Sheria ya Uanzishaji wa Wakala (Sura 245 toleo la mwaka 2002);
- b) Ongezeko la gharama za mradi wa Mapitio ya bajeti ya mradi wa utoaji leseni kwa njia ya mtandao (ORS). Mapitio ya bajeti ya mradi yalibainisha kuwa jumla ya **Sh. milioni 329** zilitumiwa na Wakala wa Usajili wa Biashara na Utoaji wa

Leseni kama gharama ya ziada kusaidia ufanisi wa uendeshaaji wa mfumo wa usajili;

- c) Ukaguzi ulibaini kuwa Mfumo wa Usajili wa Biashara na Utoaji wa Leseni mtandaoni uliunganishwa na mfumo ya nje miwili 2 kati ya 17 iliyotarajiwa kuunganishwa na taasisi nyingine za Serikali;na
- d) Mapitio ya Ripoti ya Bodi ya Ushauri ya Wizara, 2019/20, yalibainisha kuwa maombi ya leseni ya biashara yalitakiwa kukamilika ndani ya siku 4 za kazi. Pamoja na matakwa hayo, ukaguzi ulibaini ucheleweshaji wa kutoa leseni kuanzia siku 5 hadi 800, jambo ambalo ni kinyume na viwango vilivyowekwa.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilikutana na Wizara ya Viwanda na Biashara na Menejimenti ya BRELA ambapo waliwasilisha mpango kazi wa kushughulikia hoja za ukaguzi huu wa ufanisi. Kama ilivyo kwa kaguzi zilizotangulia za ufanisi, Kamati imetoa mapendekezo ya kuzingatiwa kutokana na ukaguzi huu.

2.12 Mapitio na Tathmini ya Hesabu za Mifuko ya Hifadhi ya Jamii

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifanya mapitio na uchambuzi wa taarifa za fedha za mifuko ya Hifadhi ya Jamii. Mifuko hiyo ni NSSF na PSSSF. Masuala yaliyobainika katika hesabu za mifuko hususan katika matumizi ya fedha za umma ni kama ifuatavyo: -

2.12.1 Upungufu wa Ukwasi kwa Mfuko wa PSSSF Kulipa Mafao (Insufficient liquidity)

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati katika hesabu za PSSSF kwa kipindi cha miaka 3 mfululizo (Ukiondoa mafao ya kabla ya mwaka 1999) umebaini kuwa kwa kipindi chote hicho mfuko umekuwa ukilipa mafao kwa kiasi kikubwa cha fedha ukilinganisha na kiasi cha michango iliyokusanywa. Hali hii inadhihirika kwa kuwa mafao yaliyolipwa yalizidi kwa kiasi cha **Sh. Bilioni 767, Sh. Bilioni 232 na Sh. Bilioni 307** kwa miaka ya fedha 2020/21, 2019/20 na 2018/19 mtawalia. Uchambuzi wa malipo ya mafao yaliyofanyika kwa kiwango cha juu ukilinganisha na kiwango cha michango umefafanuliwa katika jedwali Na. 2.5 hapa chini: -

Jedwali Na. 2.5: Gharama za Malipo ya Pensheni Ukilinganisha na Michango.

Maelezo	2018/19	2019/20	2020/21
	Kiasi TZS (Billioni)	Kiasi TZS (Billioni)	Kiasi TZS (Billioni)
Michango	1,679	1,322	1,420
Mafao yaliolipwa	1,986	1,554	2,187
Kiasi cha mafao kilichozidi michango	(307)	(232)	(767)

MhChanzo: *Taarifa ya hesabu zilizokaguliwa za PSSSF kwa mwaka 2020/2021.*

Mheshimiwa Spika, Kama rejea ya Jedwali Na. 2.5 hapo juu na kwa rejea ya taarifa ya ukaguzi, Kamati ilibaini pamoja na sababu nyinginezo, kushuka kwa uwezo wa mfuko kulipa mafao kunatokana na mzigo wa malipo ya pensheni kwa wastaafu wa kabla ya mwaka 1999 ambao hawakuwa wanachangia kwenye mfuko. Hata hivyo, changamoto ya ongezeko la gharama za malipo ya pensheni ukilinganisha na makusanyo ya michango inaendelea kula hifadhi ya mtaji wa PSSSF hali inayohatarisha uwezo wa mfuko huo kutekeleza majukumu yake kwa siku zijazo.

2.12.2 Mikopo ya Muda Mrefu Iliyotolewa na Mifuko ya Hifadhi ya Jamii Kiasi cha Sh. Trilioni 1.5

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa taarifa za hesabu za NSSF ulibaini uwepo wa madeni ya muda mrefu yaliotolewa kwa taasisi mbalimbali za Serikali kwa kipindi cha kati ya mwa 1 – 5 hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021. Jumla ya deni hilo ilikuwa kiasi cha Sh. Trilioni 1.17 ikijumuisha deni la msingi **(Sh. Bilioni 490.16)** na riba ya **(Sh. Bilioni 684.42)**. Deni hili linahusu taasisi 10 za Serikali.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa PSSSF, deni la muda mrefu hadi kufikia tarehe 30 Juni, 2021 lilifikia **Sh. Bilioni 323.98**. Deni hili linahusu taasisi za Serikali na taasisi nyinginezo. Hata hivyo, deni hilo limepungua kidogo kutoka **Sh. Bilioni 856.63** (2019/20). Hii ilifuatia hatua ya Serikali kulipa deni lake kwa kiasi cha **Sh. Bilioni 324.86** katika mwaka wa fedha 2020/2021.

Mheshimiwa Spika, kushindwa kwa Serikali kulipa madeni ya mifuko ya Hifadhi ya jamii kina athiri uwezo wa mifuko kutekeleza majukumu yake ya msingi.

2.12.3 Mifuko ya NSSF na PSSSF Kushindwa Kuuza Nyumba na Viwanja

Mheshimiwa Spika, eneo lingine ambalo Kamati ilijielekeza kulipitia kwa kina na eneo la viwanja na nyumba zinazomilikiwa na mifuko ya hifadhi ya jamii. Katika eneo hili, ilibainika kuwa PSSSF na NSSF wameshindwa kuuza baadhi ya nyumba na viwanja vya uwekezaji.

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021, NSSF ilikuwa na viwanja na nyumba vyenye thamani ya **Sh. Bilioni 137.46** (2019/2020:**Sh. Bilioni 232.25**), thamani ikiwa imeshuka kwa 41% ukilinganisha na mwaka uliotangulia. Aidha, katika mwaka huu tunapotoa taarifa, NSSF ilipata hasara ya kiasi cha **Sh. Bilioni 1.80** kutokana na mauzo ya viwanja.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa PSSSF, kwa mwaka wa fedha 2020/2021, PSSSF iliiza mali kwa maana ya viwanja na nyumba vyenye thamani ya **Sh. Bilioni 5.80** ikiwa imeshuka thamani kwa 51% ukilinganisha na kiasi cha **Sh. Bilioni 11.84** zilizouzwa kwa mwaka 2019/20. Mali hizi zote ziliuzwa bila ya mfuko kupata faida. Hii kwa kiasi kikubwa imechangiwa na kutokuwa na mikakati madhubuti ya masoko na mauzo.

2.12.4 Kutofikiwa kwa Malengo ya Uwekezaji Katika Mifuko ya Hifadhi ya Jamii

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini pia changamoto nyingine katika mifuko ya hifadhi ya jamii. Changamoto hii inahusu marejesho ya mapato yanayotokana na shughuli za uwekezaji (Net return on investment)¹².

Mheshimiwa Spika, mapitio na uchambuzi wa taarifa za NSSF pamoja na shughuli za uwekezaji ulibaini uwepo wa kiwango kidogo cha faida inayotokana na uwekezaji kwenye majengo na faida hiyo imeendelea kushuka kwa miaka mitano iliyopita kutoka 1.2% mwaka 2017 hadi 0.4% mwaka 2021. Katika hatua hiyo, Kamati ilibaini kwamba, ongezeko la kasi ya uwekezaji katika majengo hauendani kabisa na mapato yanayotokana na uwekezaji huo. Mchanganuo wa namna uwekezaji unavyorejesha mapato katika NSSF umefafanuliwa katika Jedwali Na. 2.6 hapa chini.

¹² Return on investment reflects percentage of net income (income minus expenses) from investments made. The ratio is a performance measure used to evaluate the efficiency or profitability of an investment.

Jedwali Na. 2.6: Mchanganuo wa Marejesho ya Faida Kutona na Uwekezaji.

Maelezo	2021	2020	2019	2018	2017
Thamani ya mapato kutokana na uwekezaji TZS "Millioni"	2,151	2,841	2,062	4,588	5,556
Thamani ya uwekezaji TZS "Millioni"	604,665	519,373	418,189	461,645	464,639
Rate of return %	0.4	0.5	0.5	1.0	1.2

Chanzo: Taarifa ya hesabu zilizokaguliwa za NSSF kwa mwaka 2020/2021.

Mheshimiwa Spika, Kutofikiwa kwa malengo ya uwekezaji kulibainika pia katika mfuko wa PSSSF. PSSSF waliwekeza jumla ya **Sh. Bilioni 10.19** katika mradi wa ujenzi wa stendi ya kisasa Msamvu Mkoani Morogoro. Hata hivyo, ilipofika tarehe 01 Machi, 2020, Serikali iliamisha umiliki wa mradi wa stendi Msamvu kwenda kwa Halmashauri ya Manispaa ya Morogoro.

Mheshimiwa Spika, hadi sasa bado PSSSF haijafidiwa na Serikali gharama ilizotumia kuendeleza mradi huo. Ni muhimu ikafahamika kuwa fedha hizo ni sehemu ya michango ya wanachama na hivyo kutorejeshwa PSSSF kunapunguza uwezo wa mfuko kutimiza majukumu yake ipasavyo na malengo ya uwekezaji kutofikiwa.

2.13 Mapungufu Katika Uzingatiaji wa Sheria ya Manunuzi ya Umma na Kanuni zake

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati katika taarifa za ukaguzi za mafungu mbalimbali ulibaini ukiukwaji wa Sheria ya Manunuzi ya Umma ya Mwaka 2011 na kama ilivyorekebisha Mwaka 2016 pamoja na Kanuni za Ununuzi wa Umma za Mwaka 2013 kama zilivyorekebisha Mwaka 2016.

Mheshimiwa Spika, baadhi ya maeneo ambayo yalikiuka Sheria ya Manunuzi ya Umma na Kanuni zake hivyo kusababisha upotevu wa fedha za umma ni kama ifuatavyo: -

- Ucheleweshaji wa utekelezaji wa mradi kwa zaidi ya miaka 4 kulikofanywa na TANESCO – Iringa, hali iliyosababisha ongezeko la gharama za mradi kwa **Sh. Bilioni 2.9**. Hoja hii ilijitokeza katika mradi wa urekebishaji wa mashine za

kuzalisha umeme (Turbines) katika Eneo la G3 kihansi HPP¹³. Ucheleweshaji huu ulikuwa ni kinyume na Kanuni za Ununuzi wa Umma za Mwaka 2013¹⁴;

- b) Fungu 57 – Wizara ya Ulinzi ilifanya manunuzi ya magari yenye thamani ya **Sh. 2,696,299,773.28** bila ya ushindani wa bei kinyume na Kifungu 160 cha Kanuni za Manunuzi ya Umma za Mwaka 2013 kama zilivyorejewa Mwaka 2016. Aidha, katika manunuzi hayo malipo zaidi ya kiwango kilichodhinishwa na bodi ya zabuni ya kiasi cha **Sh. 386,088,900.99** yalifanyika. Mwisho, CAG amebainisha kuwa malipo ya magari husika yalifanyika kabla ya magari kupokelewa;

2.14 Mapungufu Katika Mifumo ya Udhibiti wa Ndani

Mheshimiwa Spika, mifumo ya udhibiti wa ndani ni nyenzo na nguzo muhimu katika kuhakikisha kunakuwepo na udhibiti na usimamizi wa matumizi ya fedha za umma. Kunapotokea changamoto zozote au dosari katika mifumo ya udhibiti wa ndani, kunasababisha mianya ya upotevu wa mapato au matumizi mabaya ya fedha za umma. Kamati imepitia taarifa ya CAG na kubainisha baadhi ya taasisi ambazo zinakabiliwa na mapungufu katika mifumo ya udhibiti wa ndani. Taasisi hizo na mapungufu yaliobainika ni kama ifuatavyo: -

2.14.1 Changamoto za Mifumo Katika Mamlaka ya Usimamizi wa Bandari (TPA)

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha unaoishia tarehe 30 Juni, 2021, TPA ilipata hati yenye mashaka (Qualified opinion). Sababu za msingi za kutolewa kwa hati hiyo, nyingi zinatokana na mapungufu katika mifumo ya udhibiti wa ndani. Mapungufu hayo ni kama ifuatavyo: -

- i. TPA inatumia mfumo wa COBOL kama chanzo muhimu cha kutunza taarifa za miamala ya shughuli za Bandari kabla ya kurekodiwa kwenye leja. Hata hivyo ukaguzi umebaini kuwa mfumo huo haujaunganishwa na mifumo mingine ya malipo iliyopo bandarini. Aidha, mfumo huo haupo wazi kwa watumiaji wote wakuu ikiwa ni pamoja hoja kuwa kila bandari inatumia mfumo wake tofauti.

¹³ Hydro Power Plant.

¹⁴ Rejea Kanuni 19(13) ya Kanuni za Ununuzi wa Umma (2013) zinazotoa mwongozo kuhusu muda wa tathmini za zabuni.

Kwa msingi huo, CAG hakuweza kujiridhisha na usahihi wa taarifa za fedha zilizopo kwenye vitabu vya TPA;

- ii. Kutokana na mapungufu ya mifumo ya udhibiti wa ndani madeni ya kiasi cha **Sh. Bilioni 107.72** ambayo yalikuwa yamebainishwa katika taarifa za fedha yalikuwa na dosari. Ilibainika kuwa kati ya **Sh. Bilioni 61.6** ambazo wakaguzi walihakiki ni kiasi cha **Sh. Bilioni 33.4** kilikubaliwa na kuacha salio la **Sh. Bilioni 21. 1**. Kwa msingi huo CAG hakuwa na uhakika wa usahihi wa madeni ambayo TPA inadai;
- iii. Matumizi ya mfumo wa (Terminal Operating Systems) wenye moduli 3 tofauti ambazo ni Harbor View Plus, Cargo Management na billing modules. Mifumo hii haisomani hivyo kuwepo na tofauti za kiasi cha mapato na madeni yanayotolewa taarifa; na
- iv. Usahihi wa mapato ya kiasi cha **Sh. Bilioni 186** yaliyokusanywa na TRA kwa niaba ya TPA kama gharama za "wharfage". Usahihi wa mapato haya haukupatikana kwa sababu ya kutofanyika usuluhishi kati ya taarifa za TRA, TPA na Hazina.

Mheshimiwa Spika, Mapungufu yote yaliyobainishwa hapo juu yanahusiana moja kwa moja na mapato ya Serikali. Hivyo, ni dhahiri kuwa kutoimarishwa kwa mifumo ya udhibiti wa ndani kutasababisha upotevu mkubwa wa mapato ya Serikali katika TPA.

2.14.2 Mapungufu Katika Mfumo wa ICT Fungu - 46 Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia wenye Thamani ya Sh. Milioni 429,470,000

Mheshimiwa Spika, katika mapungufu ya mifumo ya udhibiti wa ndani, Kamati ilibaini masuala yafuatayo katika Fungu 46 Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia hususan katika masuala ya mifumo ya ICT;

- a) Wizara ilitumia kiasi cha **Sh. Milioni 429,470,000** kununua na kusimika mfumo wa ICT. Hata hivyo, ukaguzi ukabaini kuwa hapakuwa na mpango wa namna bora mradi huo utakavyotekelezwa na kukamilishwa;
- b) Katika mfumo huo wenye moduli 8, hadi ukaguzi unakamilika ni moduli 1 pekee ndiyo ilikuwa inafanya kazi kwa ukamilifu;

- c) Mfumo husika ulikuwa haujasajiliwa katika kanzi data “portal” ya Serikali (GISP) kinyume na Kifungu 24(2) cha Sheria ya Serikali Mtandao ya Mwaka 2019; na
- d) Hapakuwa na muongozo wa utumiaji wa mfumo ili kuhakikisha ufanisi katika matumizi ya mfumo husika.

2.14.3 Mauzo ya Matrekta Yenye Thamani ya Kiasi cha Sh.981,400,000 Yaliofanywa na SUMA – JKT Bila ya Kuwa na Mikataba

Mheshimiwa Spika, katika uchambuzi wa taarifa ya hesabu zilizokaguliwa za Shirika la SUMA JKT, Kamati ilibaini kuwa katika mradi wa mauzo ya vifaa vya kilimo, SUMA JKT waliuza kwa mkopo vifaa vyenye thamani ya **Sh. 981,400,000** bila ya kuwa na mikataba na wakopaji (Contract agreement).

Mheshimiwa Spika, pamoja na mapungufu hayo, CAG alibaini kutokuwepo kwa sera ya kusimamia ukusanyaji wa madeni (Project credit policy). Kutokana na dosari hizo 2, urejeshaji wa mikopo inayotokana na mauzo ya matrekta na vipuli vyake umekuwa sio wa kuridhisha. Hivyo ni dhahiri fedha za umma zilizotumika katika mradi wa matrekta hazikutumika ipasavyo.

SEHEMU YA TATU

3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO

3.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, kwa kuzingatia uchambuzi wa Taarifa ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali kuhusu ukaguzi wa hesabu za serikali kuu, mashirika ya umma na kaguzi za ufanisi kwa mwaka wa fedha unaoishia tarehe 30 Juni, 2021, Kamati ina maoni na mapendekezo kama ifuatavyo: -

3.2 Maoni

Mheshimiwa Spika, maoni ya Kamati yanazingatia jukumu la Bunge kuwa chombo mahsusi cha usimamizi wa matumizi ya fedha za umma. Kwa mantiki hiyo, Kamati ina maoni ya ujumla yafuatayo: -

Mheshimiwa Spika, Kamati ina maoni ya jumla kuwa bado kuna changamoto kwa TRA kufikia malengo ya ukusanyaji wa mapato kama ambavyo Bunge linakuwa limeidhinisha. Kutokana na suala hilo, Kamati inasisitiza umuhimu wa Serikali na TRA kwa pamoja kutekeleza mapendekezo na ushauri katika hoja za ukaguzi zinazokuwa zimeibuliwa na Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali (CAG) na maazimio yanayotolewa na Bunge katika kuongeza kasi ya ukusanyaji wa mapato ili kuipa Serikali uwezo wa kutekeleza mipango ya maendeleo.

Mheshimiwa Spika, vilevile Kamati ina maoni kwamba baadhi ya taasisi za umma zimekuwa zkikiuka sheria katika, ununuzi, usimamizi na utekelezaji wa mikataba. Masuala haya yanaiingiza Serikali katika hasara na upotevu wa fedha za umma. Pamoja na hilo bado kuna baadhi ya watumishi wa umma hawazingatii ipasavyo sheria na taratibu zinazosimamia matumizi ya fedha za umma katika taasisi zao. Kamati ina maoni kwamba, michakato ya kisheria inachukuwa muda mrefu kukamilika kwa wahusika wakati rasilimali za umma zinakuwa zimetumika vibaya. Hili ni eneo ambalo Serikali inatakiwa kulifanyia kazi ili kuongeza uwajibikaji katika matumizi ya rasilimali za umma.

3.3 Mapendekezo

Mheshimiwa Spika, mapendekezo ya Kamati yametolewa kwa kuzingatia ukubwa wa athari ya hoja inayohusika, matokeo yenye kuambatana na hoja husika, uwezekano wa hoja kujirudia na hatua zinazotakiwa kuchukuliwa kushughulikia hoja

husika. Mapendekezo ya Kamati yanasomwa sambamba katika Randama ya 1 iliyoambatishwa na taarifa hii.

3.3.1 Kuhusu Nakisi ya Ukusanyaji wa Mapato Kupitia Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) Kiasi cha Sh. 2,811,461,204,503

KWA KUWA, Taarifa ya Mdhambi na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali (CAG) imebainisha nakisi ya kiasi cha **Sh. 2,811,461,204,503** cha mapato ambayo hayakukusanywa na Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) kwa mwaka wa fedha 2020/2021 kutokana na mapungufu mbalimbali;

NA KWA KUWA, kutokusanywa kwa mapato hayo kunasababisha upotevu wa mapato ya Serikali na pia kunapunguza uwezo wa Serikali kuwa na rasilimali za kutosha kutimiza majukumu yake;

KWA HIYO BASI, ili kuongeza ufanisi wa makusanyo ya kodi kupitia TRA, Bunge linaazimia kwamba: -

- a) TRA ikamilishe maboresho ya mfumo wa "ITAX" ili kuhakikisha mapungufu yaliyobainishwa na ukaguzi yanafanyiwa kazi na kutunza kumbukumbu sahihi;
- b) TRA iboreshe Kitengo chake cha kiufundi (Technical unit) ili kushughulikia mapingamizi ya kodi kwa wakati unaokubalika kisheria na weledi;
- c) TRA iboreshe hali ya utendaji katika mapitio na makadirio ya kodi ili kuondoa dosari za ukadiriaji wa kodi juu au chini ya kiwango;
- d) TRA iongeze jitihada na kasi ya ukusanyaji wa madeni ya kodi ili kupunguza limbikizo la madeni ya kodi;
- e) TRA iboreshe usimamizi wa mizigo ambayo inapitia hapa nchini kwenda nje ya nchi kwa kuhakikisha ushuru wa forodha unalipwa kwa mujibu wa sheria. Endapo kunabainika ukiukwaji wa sheria, hatua stahiki za kikodi zichukuliwe kwa wakati; na
- f) TRA isimamie ipasavyo ukusanyaji wa ushuru katika bidhaa za mafuta yanayosafirishwa kwenda nje ya nchi kupitia hapa nchini. Hili lifanyike sambamba na usimamizi madhubuti wa maghala (Warehouses) ili kuepusha upotevu wa mapato ya Serikali.

3.3.2 Kuhusu Dosari Katika Usimamizi wa Mikataba na Athari Zake katika Matumizi ya Fedha za Umma

KWA KUWA, Kamati imebainisha mapungufu katika uiangiaji na usimamizi wa mikataba kwa taasisi mbalimbali za Serikali;

NA KWA KUWA, mapungufu hayo yamesababisha hasara kwa Serikali na hivyo kupelekea upotevu wa fedha za Serikali;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

a) Wakala Barabara Tanzania (TANROADS)

- i. TANROADS ihakikishe inaingia mikataba pale tu inapokuwa na uhakika wa fedha za kugharamia mikataba hiyo; na
- ii. Utaratibu wa malipo ya serikali ufanyike kwa ufanisi ili kupunguza ucheleweshaji wa malipo usiokuwa na sababu za msingi ambao unachangia kuvunjwa masharti ya mikataba.

b) Shirika la Umeme Tanzania (TANESCO)

- i. TANESCO iboreshe eneo la usimamizi wa mikataba kwa kuhakikisha inapata ushauri wa Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali ili kutovunja mikataba bila kufanya upembuzi yakinifu wa matokeo ya hatua kama hiyo;
- ii. Kwa suala mahsusi la malipo yanayofanywa na Serikali kwenda Symbion, Serikali itoe muongozo wa namna TANESCO itakavyotambua malipo hayo katika vitabu vyake vya hesabu kwa kuzingatia miongozo ya kimataifa ya uandaaji wa hesabu (IFRS); na
- iii. Serikali iimarisha usimamizi katika suala zima la ununuzi na utekelezaji wa mikataba mikubwa kwa kuhakikisha upembuzi yakinifu unafanyika kabla ya ununuzi na wakati wa usimamizi wa mikataba husika. Aidha, inashauriwa Serikali iangalie na kufanya tathmini ya kina kabla ya kutoa dhamana kwa taasisi za umma pale zinapoingia mikataba kwani uzoefu umebainisha kuwa eneo hili linasababisha hasara kubwa kwa Serikali panapotokea kuvunjwa kwa masharti ya kwenye mikataba husika.

c) Mamlaka ya Usimamizi wa Bandari (TPA)

TPA ikamilishe majadiliano na mkandarasi wa ujenzi wa gati la kuegeshea meli Mtwara kwa kuchukua na kutekeleza hatua stahiki kwa mujibu wa masharti ya mikataba na kwa manufaa mapana ya Taifa.

3.3.3 Kuhusu Hali ya Ukwasi Katika Baadhi ya Taasisi za Kimkakati za Serikali (TPDC, TANESCO na STAMICO)

KWA KUWA, Taarifa ya CAG imebainisha changamoto za mtaji katika mashirika ya umma ya kimkakati kama TPDC, TANESCO na STAMICO;

NA KWA KUWA, ukosefu wa mtaji wa kutosha unapunguza uwezo wa mashirika hayo kutimiza majukumu yake ipasavyo. Aidha, mashirika husika yanatumia fedha nyingi za umma kulipia mikopo na riba katika uendeshaji wa majukumu yake;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba;

- a) Ofisi ya Msajili wa Hazina (TR) iangalie namna bora ya kusaidia mashirika hayo kwa kuongeza mtaji wa ziada kwenye uwekezaji mpya (Inject additional capital) ili kuzalisha mapato ya kutosha na kulipa madeni yao;
- b) Mashirika husika yafanye mapitio ya muundo wa mitaji yao (Capital structures) ili kusimamia ipasavyo malipo ya mikopo na kuepuka ongezeko la riba linalotokana na ucheleweshaji wa malipo ya mikopo husika;
- c) Mashirika husika yafuatilie kwa karibu mtiririko wa fedha (Cash flow) kwa kuongeza uzalishaji wa mapato kwa vyanzo vilivyopo; na
- d) Kufanyike majadiliano na wakopeshaji ili kupata masharti nafuu ambayo yataendana na hali halisi ya mtiririko wa fedha ili kuepuka riba na tozo za mikopo iliyoiva.

3.3.4 Kuhusu Kaguzi Maalumu

KWA KUWA, Taarifa za Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali umebainisha mambo muhimu katika kaguzi maalumu 4 zilizopitiwa na kuchambuliwa na Kamati;

NA KWA KUWA, kaguzi hizo zimebainisha potevu wa fedha za umma takribani **Sh. Milioni 329** na kutofikiwa kwa malengo ya mradi wa REA awamu ya Pili Mkoa wa Mara; upotevu wa mapato ya Serikali yanayotokana na malipo ya visa stika za kughushi; upotevu wa fedha za umma katika chuo cha Hombolo; na kutofikiwa kikamilifu kwa malengo ya mradi wa Orio;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- a) Serikali ichukue hatua za kisheria kwa mkandarasi kampuni ya DERM Electrics (T) Limited kutokana na hasara iliyojitokeza. Aidha, hatua stahiki za kisheria na kinidhamu zichukuliwe kwa watumishi wa REA waliohusika kusimamia mradi huo kwa kutotimiza majukumu yao ipasavyo;
- b) Serikali ichukue hatua za kisheria kwa watumishi 32 wa Idara ya Uhamiaji waliotajwa kuhusika katika suala hili kwa kuzingatia uhusika wa kila 1 na matokeo ya ukaguzi maalumu;
- c) Serikali ikamilishe hatua za kisheria kwa watumishi 2 waliobainika kujihusisha na ubadhirifu wa fedha za ada za wanafunzi katika chuo cha Hombolo; na
- d) Serikali ifanye mapitio ya kina katika masharti ya mkataba wa Orio ili kuondoa changamoto zilizomo katika masharti ya mkataba huo. Aidha, mkataba huo utoe somo la namna bora ya kubuni na kutekeleza miradi mikubwa ya afya kwa siku zijazo.

3.3.5 Kuhusu Kutozingatiwa kwa Sheria ya Fedha za Umma Sura, 348

KWA KUWA, kupitia Taarifa za Mdhibili na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali, Kamati imebaini ukiukwaji wa Sheria ya Fedha za Umma Sura 348;

NA KWA KUWA, ukiukwaji wa Sheria husika unapelekea upotevu wa fedha za umma;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia yafuatayo: -

a) Shirika la Masoko Kariakoo

Mdhibili na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali, afanye ukaguzi wa kiuchunguzi (Forensic audit) wa Shirika la Masoko Kariakoo ili kubaini iwapo kuna ubadhirifu wa fedha za umma uliofanyika na kufichwa baada ya soko hilo kuungua moto.

b) Wakala wa Mabasi Yaendayo Haraka (DART)

Mdhibili na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali aombwe kufanya ukaguzi maalumu (Special audit) wa malipo ya fidia kiasi cha **Sh. 1,070,637,576** na malipo ya fedha za usumbufu kiasi cha **Sh. 434,129,600** yaliyofanyika DART ili kubaini iwapo yalifanyika kwa mujibu wa Sheria; na

c) Mfuko wa Tozo na Tuzo wa Jeshi la Polisi – Fungu 28

- i. Serikali kupitia Wizara ya Fedha na Mipango iandae Kanuni zitakazosimamia uendeshaji wa Mfuko wa Tozo na Tuzo wa Jeshi la Polisi ikiwa ni pamoja na kubainisha vyanzo vya mapato, mamlaka ya usimamizi, muundo wa mfuko, watumishi wa mfuko na utunzaji wa kumbukumbu za fedha na mali zake; na
- ii. CAG akague matumizi yote ya mfuko huo tangu ulipoanzishwa na na kisha kutoa taarifa yake kwa Bunge.

3.3.6 Kuhusu Umiliki na Uendeshaji wa Kampuni ya Uendelezaji wa Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa Kilimanjaro (KADCO)

KWA KUWA, mkataba wa uendeshaji kati ya Serikali na Kampuni binafsi ndani ya KADCO (Concession agreement) ulikosa misingi ya kisheria tangu mwaka 2010 wakati ambapo Serikali ilinunua hisa 100% za KADCO baada ya malipo ya fedha za umma **Dola za Marekani Milioni 5.3;**

NA KWA KUWA, Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali amehoji kuhusu kukamilika kwa mkataba huo wa uendeshaji ambapo hadi sasa Serikali haijandaa mpango mkakati wa kibiashara wa uendeshaji wa KADCO;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba;

- a) Serikali ifanye tathmini ili kuhamishia shughuli za uendeshaji wa KADCO kwenda kwa Mamlaka ya Viwanja vya Ndege (TAA) kama ambavyo inafanyika kwa viwanja vingine vya ndege hapa nchini kwa kuzingatia majukumu ya kisheria ya TAA na uamuzi wa Serikali uliotolewa hapo awali; na
- b) Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali anaombwa kufanya ukaguzi wa kina (Comprehensive audit) wa mapato na matumizi ya KADCO kuanzia mwaka 2010 baada ya kuanza kumilikiwa kwa 100% na Serikali.

3.3.7 Kuhusu Utendaji wa Kifedha wa Benki za Serikali (TCB na TIB)

KWA KUWA, Taarifa ya CAG imebainisha kutokuwepo kwa mtaji wa kutosha kwa benki za Serikali za TIB na TCB;

NA KWA KUWA, kutokuwepo kwa mtaji unaotosheleza kunasababisha benki husika kushindwa kutimiza majukumu yake kwa mujibu wa sheria. Aidha, ongezeko la mikopo chechefu lina athari katika fedha za umma zilizowekezwa kwenye benki hizo;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba;

- a) TCB na TIB ziandae na kutekeleza mikakati yenye tija ya kuzuia ongezeko la mikopo chechefu na kufikia lengo la kuwa chini ya 5% kama inayoelekezwa na miongozo ya BOT;
- b) Serikali iangalie uwezekano wa kuongeza mtaji wa ziada (Additional capital) kwa benki ambazo tathmini itabainisha kuwa zina umuhimu wa kuendelea kuwepo ili zitekeleze majukumu yake kwa mujibu wa sheria hasa takwa la kuwa na mtaji unaotakiwa kisheria (Favorable adequacy ratios); na
- c) Kufanyike upembuzi wa kina ili kuangalia uwezekano wa kuongeza mitaji ya benki hizo kupitia soko la hisa na mitaji ili kuipunguzia Serikali mzigo wa kutoa fedha za uwekezaji.

3.3.8 Kuhusu Taarifa za Ukaguzi wa Ufanisi

KWA KUWA, Taarifa 4 za ukaguzi wa ufanisi zimebainisha masuala kadhaa katika taasisi za Serikali;

NA KWA KUWA, hoja za ukaguzi wa ufanisi zinahusu matumizi ya fedha za umma;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba;

a) Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi Wa Elimu ya Juu

- i. Serikali ifanye maboresho ya kisera na kisheria kwa kuangalia uwezekano wa kuanzisha Mfuko wa Mikopo ya Wanafunzi (Students' Loans Fund) ambao utakuwa na vyanzo endelevu vya mapato ili kukidhi ongezeko la waombaji wa mikopo linalotokana na sera ya Serikali ya elimu ya sekondari bila ada;
- ii. Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia iisimamie Bodi ya Wakurugenzi wa HESLB kufanya mapitio makubwa ya kitaasisi (Institutional review) yatakayoshauri aina ya maboresho ya kimuundo, kiutendaji na ughamiriaji utakaokuwa muafaka na unaozingatia hali halisi (Socio – economic status) za familia na waombaji wa mikopo na uwezo wa kurejesha mikopo wanapohitimu; na
- iii. Serikali kupitia kwa Msajili wa Hazina ifanye tathmini kuhusu mfumo wa usimamizi ili kujiridhisha na namna bora ya usimamizi wa kimkakati wa Bodi ya Mikopo wa kisera unavyoweza kutekelezwa.

b) Wakala wa Barabara Tanzania (TANROADS)

TANROADS kwa kushirikiana na Wizara ya Ujenzi na Wizara ya Fedha na Mipango itekeleze kikamilifu hoja zote za ukaguzi wa ufanisi ili kusimamia ipasavyo matumizi ya fedha za umma.

c) Tume ya Madini

- i. Tume ya Madini ikamilishe utekelezaji wa mapendekezo 7 ya CAG ambayo yapo katika hatua za awali za utekelezaji na ukomo wa utekelezaji wake umeainishwa kuwa kati ya mwaka 2022 hadi 2024; na
- ii. Tume ya Madini iongeze juhudi na itoe kipaumbele kwa ajili ya kutekeleza shughuli zitakazolenga kuongeza ukusanyaji wa maduhuli yatokanayo na madini.

d) Wizara ya Viwanda na Biashara na BRELA

Wizara ya Viwanda na Biashara na BRELA watekeleze hoja zote za ukaguzi wa ufanisi ili kuongeza mapato ya Serikali.

3.3.9 Kuhusu Mapitio na Tathmini ya Hesabu za Mifuko ya Hifadhi ya Jamii

KWA KUWA, uchambuzi wa Taarifa ya CAG umebainisha kupungua kwa uwezo wa mfuko wa PSSSF kulipa mafao yake. Aidha kumekuwa na changamoto za kutofikiwa mapato ya uwekezaji ikiwa ni pamoja uwepo wa deni ambalo mifuko inadai kwa Serikali kiasi cha **Sh. Trilioni 1.5**;

NA KWA KUWA, changamoto zilizobainishwa hapo juu, pamoja na mambo mengine zinapunguza ukwasi wa mfuko wa PSSSF hivyo kupungua uwezo wa mfuko kulipa mafao kwa wakati. Aidha, uwepo wa mikopo ya muda mrefu ambayo haijalipwa inapunguza uwezo wa mifuko kutimiza majukumu yake kwa ufanisi na kutofikiwa malengo ya uwekezaji kunaleta hasara kwa mifuko.

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- a) PSSSF iandae mpango mkakati wa kuongeza makusanyo ya michango ili kuongeza ukwasi wa mfuko (Solvency). Aidha, PSSSF iendeele kujadiliana na Serikali namna bora ya kumaliza changamoto ya malipo ya pensheni kwa wastaafu wa kabla ya mwaka 1999 ambao walikuwa hawachangii kwenye mfuko;
- b) Wizara ya Fedha na Mipango kwa kushirikiana na taasisi za serikali zinazodaiwa na mifuko ziandae mpango wa malipo ya mikopo husika (Loan payment

schedule). Aidha, Bunge linashauri kwamba mifuko ya hifadhi ya jamii kuwa na mikakati madhubuti ya udhibiti kabla ya utoaji wa mikopo mipya na pia kuhakikisha mikopo iliyotolewa inakusanywa; na

- c) Mifuko iboreshe mikakati ya masoko katika kuuza nyumba na viwanja ili kupata faida. Aidha, kwa majengo yasiokuwa na wapangaji, ni muhimu mifuko ikapitia upya gharama za kodi ya pango ili kuvutia wapangaji wapya na hivyo kuongeza mapato yatokanayo na uwekezaji.

3.3.10 Kuhusu Mapungufu Katika Uzingatiaji wa Sheria ya Manunuzi ya Umma na Kanuni zake

KWA KUWA, Kamati imebaini kuwa baadhi ya taasisi za umma zimekiuka Sheria ya Manunuzi ya Umma na Kanuni zake;

NA KWA KUWA, ukiukwaji wa Sheria husika umesababisha matumizi mabaya ya fedha za umaa;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

Mamlaka ya Udhibiti wa Manunuzi ya Umma (PPRA) ifanye ukaguzi wa kiuchunguzi katika manunuzi yenye dosari yaliyobainishwa na Kamati na kisha kuchukua hatua stahiki kwa kuzingatia matokeo ya uchunguzi.

3.3.11 Kuhusu Mapungufu Katika Mifumo ya Udhibiti wa Ndani

KWA KUWA, Taarifa za CAG katika mafungu mbalimbali zimebainisha mapungufu katika mifumo ya udhibiti wa ndani;

NA KWA KUWA, pamoja na mambo mengine mapungufu hayo yanaongeza gharama kwa Serikali na kuchangia katika matumizi mabaya ya fedha za umma;

KWA HIYO BASI,

- a) TPA ikamilishe maboresho ya mifumo ya uendesaji wa shughuli za bandari ili kusimamia na kudhibiti mapato ya Serikali;
- b) Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia iitumie na kuishirikisha Taasisi ya Serikali Mtandao (E – Government) kutekeleza mifumo ya ICT na kuepuka kuongeza gharama kwa Serikali; na

- c) SUMA – JKT ihakikishe inarekebisha dosari katika mikataba ya mauzo ya matrekta. Aidha, mikataba yote ya kibiashara inayoiingiwa na SUMA – JKT isiwe na masharti hasi ambayo yanasababisha hasara kwa Serikali.

SEHEMU YA NNE

4.0 HITIMISHO

4.1 Shukurani

Mheshimiwa Spika, Napenda kutumia fursa hii kukushukuru wewe binafsi kwa uongozi wako makini na kwa kuchaguliwa kuwa Spika wa Bunge letu. Uongozi wako umeiwezesha Kamati yangu kutekeleza majukumu yake bila vikwazo kwa kutoa maelekezo na miongozo thabiti kwa Kamati.

Mheshimiwa Spika, Nawashukuru wajumbe wote wa Kamati ya Bunge ya Hesabu za Serikali kwa kutekeleza majukumu ya Kamati hii kwa ufanisi na weledi mkubwa.

Mheshimiwa Spika, Naomba kuwatambua Wajumbe hao kama ifuatavyo: -

- 1) Mhe. Naghenjwa Livingstone Kaboyoka, Mb – **Mwenyekiti**
- 2) Mhe. Japheti Ngailonga Hasunga, Mb – **M/ Mwenyekiti**
- 3) Mhe. Dr. Hamisi Andrea Kigwangalla, Mb
- 4) Mhe. Eng. Isack Aloyce Kamwele, Mb
- 5) Mhe. Simon Songe Lusengekile, Mb
- 6) Mhe. Anton Albert Mwantona, Mb
- 7) Mhe. Kiswaga Boniventura Destery, Mb
- 8) Mhe. Juma Othman Hija, Mb
- 9) Mhe. Idarus Faina Ravia, Mb
- 10) Mhe. Deus Clement Sangu, Mb
- 11) Mhe. Maulid Saleh Ali, Mb

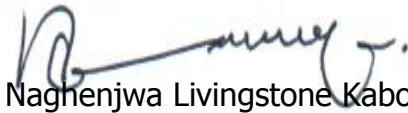
- 12) Mhe. Aida Joseph Khenani, Mb
- 13) Mhe. Aysharose Ndogoli Matembe, Mb
- 14) Mhe. Anatropia Lwehikila Theonest, Mb
- 15) Mhe. Aleksia Asia Kamguna, Mb
- 16) Mhe. Jakcline Kainja Andrea, Mb
- 17) Mhe. Daudi Protas Venant, Mb
- 18) Mhe. Zubeida Khamis Shaibu, Mb
- 19) Mhe. Florent Laurent Kyombo, Mb
- 20) Mhe. Bakar Mohamed Bakar, Mb
- 21) Mhe. Geoffrey Idelphonc Mwambe, Mb
- 22) Mhe. Emmanuel Lekishon Shangai, Mb

Mheshimiwa Spika, napenda kumshukuru Katibu wa Bunge Bi. Nenelwa Mwihambi, *ndc* kwa ushauri wake kwa Kamati. Ntoa shukurani kwa Idara ya Kamati za Bunge kwa kuratibu shughuli za Kamati kupitia kwa Mkurugenzi wa Idara Ndugu Athuman Hussein, *ndc* Mkurugenzi Msaidizi Ndugu Michael Chikokoto *ndc*, Makatibu wa Kamati Ndugu Erick Sostenes Maseke na Ndugu Amina Salum Namtema.

Mheshimiwa Spika, mwisho japo sio kwa umuhimu, Kamati inatambua na kuthamini ushirikiano mkubwa ilioupata kutoka Ofisi ya Taifa ya Ukaguzi (NAOT) na kwa namna ya kipekee kwa Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali (CAG), Ndugu Charles Kichere. Aidha naishukuru Wizara ya Fedha na Mipango kupitia kwa Mhasibu Mkuu wa Serikali (AcGen), Msajili wa Hazina (TR), Kamishina wa Bajeti (CB) na Idara ya Usimamizi wa Mali za Serikali (DGAM) na Maafisa wao wote kwa ushirikiano waliotoa katika kuratibu shughuli za Kamati.

4.2 Hoja

Mheshimiwa Spika, Nawashukuru Waheshimiwa Wabunge wote kwa kunisikiliza. Naomba kutoa Hoja.

Naghenjwa Livingstone Kaboyoka, Mb

MWENYEKITI

KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA

HESABU ZA SERIKALI (PAC)

02 Novemba, 2022

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA HESABU ZA SERIKALI (PAC)

RANDAMA YA KWANZA

JEDWALI LA MAPENDEKEZO YA KAMATI KUHUSU TAARIFA ZA MDHIBITI NA MKAGUZI MKUU WA HESABU ZA SERIKALI (PAC) KWA UKAGUZI WA SERIKALI KUU, MASHIRIKA YA UMMA NA KAGUZI ZA UFANISI KWA MWAKA WA FEDHA UNAOISHIA TAREHE 30 JUNI, 2021

NOVEMBA 2022

RANDAMA YA MAPENDEKEZO YA KAMATI

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
1.	Nakisi ya Ukusanyaji wa Mapato Kupitia Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) Kiasi cha Sh. 2,811,461,204,503	a) Upotevu mkubwa wa mapato ya Serikali; na b) Serikali kushindwa kutimiza majukumu yake ipasavyo kwa kukosa rasilimali za kutosha.	a) TRA ikamilishe maboresho ya mfumo wa "ITAX" ili kuhakikisha mapungufu yaliyobainishwa na ukaguzi yanafanyiwa kazi na kutunza kumbukumbu sahihi; b) TRA iboreshe Kitengo chake cha kiufundi (Technical unit) ili kushughulikia mapingamizi ya kodi kwa wakati unaokubalika kisheria na weledi; c) TRA iboreshe hali ya utendaji katika mapitio na makadirio ya kodi ili kuondoa dosari za ukadiriaji wa kodi juu au chini ya kiwango; d) TRA iongeze jitihada na kasi ya ukusanyaji wa madeni ya kodi ili kupunguza limbikizo la madeni ya kodi; e) TRA iboreshe usimamizi wa mizigo

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
			ambayo inapitia hapa nchini kwenda nje ya nchi kwa kuhakikisha ushuru wa forodha unalipwa kwa mujibu wa sheria. Endapo kunabainika ukiukwaji wa sheria, hatua stahiki za kikodi zichukuliwe kwa wakati; na f) TRA isimamie ipasavyo ushuru wa mafuta yanayosafirishwa kwenda nje ya nchi kupitia hapa nchini. Hili lifanyike sambamba na usimamizi madhubuti wa maghala (warehouses) ili kuepusha upotevu wa mapato ya Serikali katika maeneo hayo 2.
2.	Dosari Katika Usimamizi wa Mikataba na Athari Zake katika Matumizi ya Fedha za Umma	a) Kunasababisha hasara kwa serikali kulipa riba kubwa; na b) Upotevu wa fedha za umma pale serikali inaposhtakiwa na kushindwa kesi.	a) Wakala wa Barabara Tanzania (TANROADS) i. TANROADS ihakikishe inaingia mikataba pale tu inapokuwa na uhakika wa fedha za kugharamia mikataba hiyo; na ii. Utaratibu wa malipo ya serikali

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
			ufanyike kwa ufanisi ili kupunguza ucheleweshaji wa malipo usiokuwa na sababu za msingi ambao unachangia kuvunjwa masharti ya mikataba. b) Shirika la Umeme Tanzania (TANESCO) i. TANESCO iboreshe eneo la usimamizi wa mikataba kwa kuhakikisha inapata ushauri wa Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali ili kutovunja mikataba bila kufanya upembuzi yakinifu wa matokeo ya hatua kama hiyo; ii. Kwa suala mahsusi la malipo yanayofanywa na Serikali kwenda Symbion, Serikali itoe muongozo wa namna TANESCO

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
			itakavyotambua malipo hayo katika vitabu vyake vya hesabu; na iii. Serikali iimarisha suala zima la ununuzi na usimamizi wa mikataba mikubwa kwa kuhakikisha upembuzi yakinifu unafanyika kabla ya ununuzi na wakati wa usimamizi wa mikataba husika. Aidha, inashauriwa Serikali iangalie na kufanya tathmini ya kina kabla ya kutoa dhamana kwa taasisi za umma pale zinapoingia mikataba kwani uzoefu umebainisha kuwa eneo hili linasababisha hasara kubwa kwa Serikali.

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
			c) Mamlaka ya Usimamizi wa Bandari (TPA) TPA ikamilishe majadiliano na mkandarasi wa ujenzi wa gati la kuegeshea meli Mtwara kwa kuchukua na kutekeleza hatua stahiki kwa mujibu wa masharti ya mkataba na kwa manufaa mapana ya Taifa.
3.	Hali ya Ukwasi Katika Baadhi ya Taasisi za Kimkakati za Serikali (TPDC, TANESCO na STAMICO)	Hali mbaya ya ukwasi katika mashirika hayo kunayafanya kutotimiza majukumu yao kwa ufasaha lakini pia yanatumia gharama kubwa za kifedha (Finance cost) kulipia riba za mikopo inayochukuliwa kutoka kwenye taasisi za kifedha.	a) Ofisi ya Msajili wa Hazina (TR) iangalie namna bora ya kusaidia mashirika hayo kwa kuongeza mtaji wa ziada kwenye uwekezaji mpya (Inject additional capital) ili kuzalisha mapato ya kutosha na kulipa madeni yao; b) Mashirika husika yafanye mapitio ya muundo wa mitaji yao (Capital structures) ili kusimamia ipasavyo malipo ya mikopo na kuepuka ongezeko la riba linalotokana na ucheleweshaji wa malipo ya mikopo

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
			husika; c) Mashirika husika yafuatilie kwa karibu mtiririko wa fedha (Cash flow) kwa kuongeza uzalishaji wa mapato kwa vyanzo vilivyopo; na d) Kufanyike majadiliano na wakopeshaji ili kupata masharti nafuu ambayo yataendana na hali halisi ya mtiririko wa fedha ili kuepuka riba na tozo za mikopo iliyoiva.
4.	Kuhusu Kaguzi Maalumu:- a) Ukaguzi Maalumu wa Mradi wa REA Awamu ya Pili Mkoani Mara Ambapo REA Ilipata Hasara ya Sh. Milioni 329.62; b) Ukaguzi Maalumu wa Fungu 93 – Idara ya Uhamiaji,	a) Upotevu wa fedha za umma takribani Sh. milioni 329 na kutofikiwa kwa malengo ya mradi; b) Upotevu wa mapato ya Serikali yanayotokana na malipo ya visa stika za kughushi; c) Upotevu wa fedha za umma katika chuo cha Hombolo; na d) Kutofikiwa kikamilifu kwa malengo ya	a) Serikali ichukue hatua za kisheria kwa mkandarasi kampuni ya DERM Electrics (T) Limited kutokana na hasara iliyojitokeza. Aidha, hatua stahiki za kisheria na kinidhamu zichukuliwe kwa watumishi wa REA waliohusika kusimamia mradi huo kwa kutotimiza majukumu yao ipasavyo; b) Serikali ichukue hatua za kisheria kwa

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
	c) Ukaguzi Maalumu wa Chuo cha Serikali za Mitaa Hombolo; na d) Ukaguzi Maalumu wa Mradi wa Orio (<i>Orio Tanzania Project Escrow Account</i>).	mradi wa Orio.	watumishi 32 wa Idara ya Uhamiaji waliotajwa kuhusika katika suala hili kwa kuzingatia uhusika wa kila 1 na matokeo ya ukaguzi maalumu; c) Serikali ikamilishe hatua za kisheria kwa watumishi 2 waliobainika kujihusisha na ubadhirifu wa fedha za ada za wanafunzi katika chuo cha Hombolo; na d) Serikali ifanye mapitio ya kina katika masharti ya mkataba wa Orio ili kuondoa changamoto zilizomo katika masharti ya mkataba huo. Aidha, mkataba huo utoe somo la namna bora ya kubuni na kutekeleza miradi mikubwa ya afya kwa siku zijazo.
5.	Kutozingatiwa kwa Sheria ya Fedha za Umma Sura 348 (R.E.2020) na Miongozo ya Usimamizi wa Fedha za Umma	Ukiukwaji wa Sheria ya Fedha za Umma, Sura 348 na kutoa mianya upotevu wa fedha za umma na matumizi mabaya ya fedha za umma.	a) Shirika la Masoko Kariakoo Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali, afanye ukaguzi wa kiuchunguzi (Forensic audit) wa

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
			Shirika la Masoko Kariakoo ili kubaini iwapo kuna ubadhirifu wa fedha za umma uliofanyika na kufichwa baada ya soko hilo kuungua moto. b) Wakala wa Mabasi Yaendayo Haraka (DART) Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali aombwe kufanya ukaguzi maalumu (Special audit) wa malipo ya fidia kiasi cha Sh. 1,070,637,576 na malipo ya fedha za usumbufu kiasi cha Sh. 434,129,600 yaliyofanyika DART ili kubaini iwapo yalifanyika kwa mujibu wa Sheria; na c) Mfuko wa Tozo na Tuzo wa Jeshi la Polisi – Fungu 28 i. Serikali kupitia Wizara ya Fedha na Mipango iandae Kanuni zitakazosimamia uendeshaji wa

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
			Mfuko wa Tozo na Tuzo wa Jeshi la Polisi ikiwa ni pamoja na kubainisha vyanzo vya mapato, mamlaka ya usimamizi, muundo wa mfuko, watumishi wa mfuko na utunzaji wa kumbukumbu za fedha na mali zake; na ii. CAG akague matumizi yote ya mfuko huo tangu ulipoanzishwa na kisha kutoa taarifa yake kwa Bunge.
6.	Umiliki na Uendeshaji wa Kampuni ya Uendelezaji wa Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa Kilimanjaro (KADCO)	Mkanganyiko wa namna KADCO ilivyoanzishwa na kisha hisa za KADCO kuchukuliwa na Serikali baada ya malipo ya fedha za umma Dola za Marekani Milioni 5.3. Aidha, kumekuwa na mkanganyiko wa muundo, makusanyo ya fedha na uendeshaji wa taasisi 2 za	a) Serikali ifanye tathmini ili kuhamishia shughuli za uendeshaji wa KADCO kwenda kwa Mamlaka ya Viwanja vya Ndege (TAA) kama ambavyo inafanyika kwa viwanja vingine vya ndege hapa nchini kwa kuzingatia majukumu ya kisheria ya TAA na

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
		Serikali (KADCO na TAA) zenye majukumu yanayofanana katika kuhudumia viwanja vya ndege hapa nchini.	uamuzi wa Serikali uliotolewa hapo awali; na b) Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali anaombwa kufanya ukaguzi wa kina (Comprehensive audit) wa mapato na matumizi ya KADCO kuanzia mwaka 2010 baada ya kuanza kumilikiwa kwa 100% na Serikali.
7.	Utendaji wa Kifedha wa Benki za Serikali (TCB, TADB na TIB)	Benki husika zinashindwa kutimiza majukumu yake kwa mujibu wa sheria. Aidha, ongezeko la mikopo chechefe lina athari katika fedha za umma zilizowekezwa kwenye benki hizo.	a) TCB na TIB ziandae na kutekeleza mikakati yenye tija ya kuzuia ongezeko la mikopo chechefe na kufikia lengo la kuwa chini ya 5% kama inayoelekezwa na miongozo ya BOT; b) Serikali iangalie uwezekano wa kuongeza mtaji wa ziada (Additional capital) kwa benki ambazo tathmini itabainisha kuwa zina umuhimu wa kuendelea kuwepo ili zitekeleze majukumu yake kwa mujibu wa sheria hasa takwa la kuwa na mtaji

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
			unaotakiwa kisheria (Favorable adequacy ratios); na c) Kufanyike upembuzi wa kina ili kuangalia uwezekano wa kuongeza mitaji ya benki hizo kupitia soko la hisa na mitaji ili kuipunguzia Serikali mzigo wa kutoa fedha za uwekezaji.
8.	Taarifa za Ukaguzi wa Ufanisi:- 1) Taarifa ya Ukaguzi wa Ufanisi Kuhusu Upangaji na Ugawaji wa Mikopo kwa Wanafunzi wa Elimu ya Juu; 2) Taarifa ya Ukaguzi wa Ufanisi Katika Usimamizi wa Matengenezo ya Barabara Unaofanywa na TANROADS; 3) Taarifa ya Ukaguzi wa	Kuikosesha Serikali mapato stahiki	a) Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi Wa Elimu ya Juu i. Serikali ifanye maboresho ya kisera na kisheria kwa kuangalia uwezekano wa kuanzisha Mfuko wa Mikopo ya Wanafunzi (Students' Loans Fund) ambao utakuwa na vyanzo endelevu vya mapato ili kukidhi ongezeko la waombaji wa mikopo linalotokana na sera ya Serikali ya elimu ya sekondari bila ada. ii. Wizara ya Elimu, Sayansi na

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
	Ufanisi Kuhusu Taratatibu za Ukusanyaji wa Maduhuli Katika Sekta ya madini; na 4) Taarifa ya Ukaguzi wa Ufanisi Kuhusu Shughuli za Usajili wa Biashara na Utoaji wa Leseni.		Teknolojia iisimamie Bodi ya Wakurugenzi wa HESLB kufanya mapitio makubwa ya kitaasisi (Institutional review) yatakayoshauri aina ya maboresho ya kimuundo, kiutendaji na ughamiriaji utakaokuwa muafaka na unaozingatia hali halisi (Socio – economic status) za familia na waombaji wa mkopo na uwezo wa kurejesha mikopo wanapohitimu; na iii. Serikali kupitia kwa Msajili wa Hazina ifanye tathmini kuhusu mfumo wa usimamizi ili kujiridhisha na namna bora ya usimamizi wa kimkakati wa Bodi ya Mikopo wa kisera unavyoweza kutekelezwa.

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
			b) Wakala wa Barabara Tanzania (TANROADS) TANROADS kwa kushirikiana na Wizara ya Ujenzi na Wizara ya Fedha na Mipango itekeleze kikamilifu hoja zote za ukaguzi wa ufanisi ili kusimamia ipasavyo matumizi ya fedha za umma. c) Tume ya Madini i. Tume ya Madini ikamilishe utekelezaji wa mapendekezo 7 ya CAG ambayo yapo katika hatua za awali za utekelezaji na ukomo wa utekelezaji wake umeainishwa kuwa kati ya mwaka 2022 hadi 2024;na ii. Tume ya Madini iongeze juhudi na itoe kipaumbele kwa ajili ya

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
			kutekeleza shughuli zitakazolenga kuongeza ukusanyaji wa maduhuli yatokanayo na madini. d) Wizara ya Viwanda na Biashara na BRELA Wizara ya Viwanda na Biashara na BRELA watekeleze hoja zote za ukaguzi wa ufanisi ili kuongeza mapato ya Serikali.
9.	Mapitio na Tathmini ya Hesabu za Mifuko ya Hifadhi ya Jamii	a) Kupungua kwa ukwasi wa mfuko wa PSSSF hivyo kupungua uwezo wa mfuko kulipa mafao kwa wakati; b) Uwepo wa mikopo ya muda mrefu ambayo haijalipwa hivyo kupungua kwa uwezo wa mifuko kutimiza	a) PSSSF iandae mpango mkakati wa kuongeza makusanyo ya michango ili kuongeza ukwasi wa mfuko (Solvency). Aidha, PSSSF iendelee kujadiliana na Serikali namna bora ya kumaliza changamoto ya malipo ya pensheni kwa

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
		majukumu yake kwa ufanisi; na c) Kutofikiwa malengo ya uwekezaji hivyo kuleta hasara kwa mifuko.	wastaafu wa kabla ya mwaka 1999 ambao walikuwa hawachangii kwenye mfuko; b) Wizara ya Fedha na Mipango kwa kushirikiana na taasisi za serikali zinazodaiwa na mifuko ziandae mpango wa malipo ya mikopo husika (Loan payment schedule). Aidha, Bunge linashauri kwamba mifuko ya hifadhi ya jamii kuwa na mikakati madhubuti ya udhibiti kabla ya utoaji wa mikopo mipya na pia kuhakikisha mikopo iliyotolewa inakusanywa; na c) Mifuko iboreshe mikakati ya masoko katika kuuza nyumba na viwanja ili kupata faida. Aidha, kwa majengo yasiokuwa na wapangaji, ni muhimu mifuko ikapitia upya gharama za kodi ya pango ili kuvutia wapangaji wapya na hivyo kuongeza mapato yatokanayo na

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
			uwekezaji.
10.	Mapungufu Katika Uzingatiaji wa Sheria ya Manunuzi ya Umma na Kanuni zake	Kuisababishia Serikali hasara na upotevu wa fedha za umma	Mamlaka ya Udhibiti wa Manunuzi ya Umma (PPRA) ifanye ukaguzi wa kiuchunguzi katika manunuzi yenye dosari yaliyobainishwa na Kamati na kisha kuchukua hatua stahiki kwa kuzingatia matokeo ya uchunguzi
11.	Mapungufu Katika Mifumo ya Udhibiti wa Ndani	Kuongeza gharama kwa Serikali na pia matumizi mabaya ya fedha za umma	a) TPA ikamilishe maboresho ya mifumo ya uendeshaji wa shughuli za bandari ili kusimamia na kudhibiti mapato ya Serikali; b) Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia itumie Taasisi ya Serikali Mtandao (E – Government) kutekeleza mifumo ya ICT na kuepuka kuongeza gharama kwa Serikali; na c) SUMA – JKT ihakikishe inarekebisha dosari katika mikataba ya mauzo ya matrekta. Aidha, mikataba yote ya

NA.	HOJA	ATHARI YA HOJA HUSIKA	PENDEKEZO LA KAMATI
			kibiashara inayoiingiwa na SUMA – JKT isiwe na masharti hasi ambayo yanasababisha hasara kwa Serikali.